

ПРАВОСЛАВНИ ЕЛЕКТРОННИ КНИГИ

Всички книги в този сайт ги има свободно в интернет пространството на съответните сайтове, които съм посочила. Аз само съм ги събрала на едно място и преобразувала в различни формати, за да могат да се четат от различни устройства.

[Ако оценявате труда ми и харесвате сайта може да направите дарение.](#)

Архимандрит Серафим (Алексиев)

ЦЪРКОВНО-МИСИОНЕРСКОТО ДЕЛО НА КОНСТАНТИН ФИЛОСОФ — СВ. КИРИЛ

Съдържание:

Няколко думи за Панонските легенди и по-специално за св. Кириловото житие като извори.

1. Подготовка на св. Константин Философ за бъдещата му мисионерска дейност.
2. Начало на църковно-мисионерската дейност на св. Константин Философ. Прение с иконоборческия патриарх Иоан VII.
3. Мисията при сарацините (арабите).
4. Мисията при хазарите.
5. Мисията в Моравия.
6. Борба с триезичния предразсъдък.
7. В Рим.

Заключение

ЦЪРКОВНО-МИСИОНЕРСКОТО ДЕЛО НА КОНСТАНТИН ФИЛОСОФ — СВ. КИРИЛ

Няколко думи за Панонските легенди и по-специално за св. Кириловото житие като извори.

Основните извори, от които черпим данни за живота и дейността на великите славянски просветители и апостоли — светите братя Кирил (кръстен Константин) и Методий — са техните пространни жития, известни под не съвсем правилното название Панонски легенди. Трябва веднага да поясним, че латинската дума „легенда“ първоначално нямала нищо общо с придаденото ѝ по-късно значение на фантастично предание, разказващо за измислени лица и за невероятни събития. Граматически погледнато, *legenda* е бъдеще страдателно причастие от глагола *lego* и означава „неща, които трябва да се четат“ (1). В Църквата такива неща, предназначени за четене, са житията на светците, на руски език наречени “Четъи минеи”, т.е. житийни четива, разпределени по месеци (2).

Чудесните елементи, съдържащи се в житията, са дали повод да се придаде на думата „легенда“ оттенъка на нещо измислено, невероятно.

За нас, вяващите, чудесата, приписвани на светците, на тия най-добри Христови последователи, не са нещо невъзможно и невероятно, щом Сам Христос е вършил

чудеса и щом Сам Той е рекъл: „Който вярва в Мене, делата, що Аз върша, и той ще върши и по големи от тях ще върши“ (Йоан.14:12). Вярата в чудесата, според някои учени, може да бъде считана за слабост на житиеписателите (3), но за вярващите тая вяра е послушна усвоителка и ревностна възвестителка на силата Божия.

Житията — подразбираме достоверните, каквито са Панонските животописи на великите славянски първоучители, а не апокрифите, не са фантастични измислици, а исторически повествования. Все пак, макар и да са исторически верни повествования, те не могат да бъдат наречени история, защото представляват друг жанр в сравнение с историята. Това често се изпуща изпредвид, поради което се прави грешката да се гледа на житията или като на благочестиви басни, или да се очаква от тях да отговарят на изискванията на историята. Житията, като не са история, все пак са в услуга на историята, защото отразяват в себе си вярно историческата обстановка, дават подробни сведения за лица и събития и с това снабдяват историята с ценни материали и градивни податки, при помощта на които се възстановява картината на миналото. Тази положителна роля на житията за изграждането на историята като наука отдавна е осъзната и достойно оценена, поради което даже равнодушни към вярата учени ги използват нашироко, считайки, че „не рядко легендата (житието — в ск.м.) пази забравени дири на историята“ (4).

А според сполучливия израз на Ал. Т. Балан, употребен по повод житията на свв. Кирил и Методий, „случва се, някое легендарно наглед зърно в тях да съдържа повече исторична истина, нежели друго някое трезво съобщение“ (5).

Но като твърдим, че в житията се съдържа история, не казваме, че историчното в тях изчерпва тяхното съдържание. Защото в тях има и нещо друго, което ги отличава от светската история. Те са пропити от стихията на вярата, наречена от Балан „набожност“ (6), и преследват целите на вярата. Макар и да съвпадат по съдържание и по достоверност на фактите с историята, те имат пред очи по-друга цел, отколкото историята. Целта на житието е не да даде само голи познания по история, не да представи събитията, съгласно изискванията на прагматизма, в тяхната причинна връзка, не да издири и изясни с научна точност мотивите на случките, а да назидает, да накара читателите да подражават на светеца, описван в житието, да приближи сърцето до Христа, да въодушеви, да стопли и разгори вярата, да разкрие Бога като небесен Баща на човека и върховен Разпоредител със съдбините на отделната личност и на цялото човечество. С други думи, житията си поставят за цел да продължат религиозно-възпитателното дело на Библията, това боговдъхновено слово Божие, приключено веднъж завинаги с Откровението на св. Йоан Богослов. Както в Библията имаме безспорна история, а покрай нея и свръхистория, която ни разкрива намесата на свръхестествената сила Божия в историческия ход на събитията, тъй и в житията покрай историческите факти срещаме елементите и на свръхисторичното, които за вярващия са не по-малко съществени и верни от историчното. Свръхисторичното се извява обикновено в чудесата.

Преплитането на исторично и свръхисторично, толкова типично за Библията, особено ярко личи в знаменития пролог на св. Евангелие от Йоана. Там се изобразява вечното Слово — второто Лице на Св. Троица — като съществуващо преди всяко начало, като Бог и Начало на всяко начало, като Творец на всички твари, като Живот на всеки живот и Светлина на хората (Иоан.1:1-4). Паралелно с това свръхисторичното Слово е представено в Неговото непостижимо въплъщение и влизане в историята. „И Словото стана плът, и живя между нас, пълно с благодат и истина“ (Иоан.1:14). Цялото Евангелие от св. Йоан Богослов е типична история, преплетена със свръхистория. В паралелното движение на естественото и свръхестественото се разгръщат дълбините на събитията в перспективата на вечността. Тук имаме съвсем естествени разкази за земни хора (Никодим, самарянката, слепородения и пр.), над които обаче се разтварят незримите врати на небесата, за да почувствуват те изливащата се оттам над тях благодат и проумели с разума на вярата тайната на Словото, дошло в плът, за да спаси хората от греховете им, да разберат где е смисълът на човешкия живот.

Подобни явления наблюдаваме и в житията на светците, гдето се преплитат земно и свръхземно, естествено и свръхестествено, история и свръхистория. Разбира се, житията не са боговдъхновени писания. Но разказвайки ни за Божиите угодници, тия земни ангели и небесни хора, житията ни издигат — въз основа на разглежданите под ъгъла на Божия промисъл исторически събития — над самата история и чрез дивните дела на светците ни пренасят от временното в надвременното. Съдържащите се в тях безспорни исторически факти ни поставят в допир с конкретните хора светци, живели на тая земя и вземащи участие в историята. А свръхисторичното в житията ни изправя пред непостижимото и все пак напълно реално докосване до Вечното и Божественото, до Самия Бог, в Когото светците дълбоко са вярвали и от Когото са черпили сили за своите чужовни подвизи. В житията вярващият усеща конкретното действие на Божията благодат. Чрез подвизите си светците са се приобщили към тая благодат и я проявяват в чудеса, и я излъчват като сияние, и я изявяват в себежертвени дела. Тая благодат е правела житията на светците най-любима книга за вярващите сърца през всички времена. Който е почувствувал при четенето на житията полъха на тая благодат, е получил от тях онова, което те са предназначени да дадат. Той храни вярата си с почерпаната от там духовна храна и счита за съвсем отделен и самостоятелен въпроса, дали разказаните събития са датирани исторически безупречно, дали изискванията на историческата критика са удовлетворени, дали принципът на прагматизма е приложен и пр. Той оставя на историческата наука да разрешава тия въпроси.

И пространните жития на свв. братя Кирил и Методий съдържат история и свръхистория. И те се чувствуват тясно свързани с Библията, което и издават още с уводните си думи, почерпани от Св. Писание. (Методиевото житие даже преразказва накратко цялото съдържание на Библията и на църковната история до VI Вселенски събор включително.) И те имат предназначението да възпитават религиозно, да засилват вярата в Бога като Промислител и върховен Разпоредник с историческите съдбини на хората. И в тях покрай чисто историческите разкази се промъква

назидателният и свръхестественият елемент. Неслучайно те представят св. Кирил и св. Методий като пратени от Бога учители и просветители на славянския род. Авторът на Кириловото житие в тоя благочестив дух посочва и целта, с която е написано житието да се подбуждат читателите към подражание на светеца „да иже хоцеть, то се слыше подобить се ему“ (Ж К, гл.І).

При Панонските легенди имаме типичния литературен вид „жития“, което, както видяхме, не означава, че от тях не могат да се черпят достоверни исторически данни. Руският акад. Вл. Ламански обаче внушава тъкмо обратното в своя труд „Славянское житие св. Кирилла как религиозное эпическое произведение и как исторический источник“ (Петроград, 1915 г.). Според него житията не са летописи, а литературни, художествено-дидактически паметници и в тях, както и в историческите романи, не бива да се търси точност в посочване на местности, нито спазване последователност в разказваните събития.(7)

Ламански не е единствен, който подкопава доверието в историческата достоверност на фактите, съдържащи се в пространните жития на свв. солунски братя. Редица други изследвачи са отричали, а някои още отричат повече или по-малко достоверността на Панонските жития като извори. Такива са Бильбасов, Гьоц, Брюкнер, Куник и др. Но след направените старателни проучвания на нашия въпрос от страна на видни специалисти-историци, слависти и езиковеди този скептицизъм може да се счита вече за преодолян. След откриването им за науката от ректора на Московската духовна академия прот. А.В.Горски през 1843 г. в пространните жития се намери толкова историческа правда, колкото рядко се открива в други древни паметници. Много именити изследователи потвърдиха тяхната неocenима стойност като извори за живота на великите славянски апостоли. Нека споменем само някои имена: Шафарик, Лавровски, Викторов, Ундольски, Голубински, Воронов, Малышевски, Лавров, Ягич и др. (8) И нашите видни учени Ал.Т.Балан, Ем.Георгиев, Ив.Дуйчев и др. виждат в двете жития достоверни исторически паметници с огромна стойност за възстановяване живота на славянските апостоли. Д-р В.Сл.Киселков поддържаше у нас необоснованото мнение, че Панонските легенди са от XV в.(9) По-късно той се отрече от този си възглед в полза на предположението, че въпросните жития са написани в началото на XIII в.(10) Проф. Ив.Дуйчев обстойно обори схващанията на Киселков (11) и защити както достоверността на нашите паметници, така и огромното им значение като най-автентични извори за живота и дейността на свв. братя. В това отношение той достойно се нарежда между авторитетните апологети и ценители на Панонските легенди.

Ал.Т.Балан ги зачита като „извори, съгласни с други достоверни и истински писмени свидетелства за словенските първоучители и за тяхното дело; — ... разкази, които допълнят или поясняват някои вести на документи, що досягат времето и дейността на солунските апостоли“ (12).

Обективният изследвач, независимо от религиозните си убеждения, не може да не признае неocenимата историческа важност на Панонските жития и да не се съгласи с преценката на Ал.Т.Балан, че те са ненадминати от никое друго по-сетнешно

произведение откъм обилието на исторически и културни данни, откъм съзнанието на автора за славянската просвета, откъм плана и изложението на своя предмет. (13)

Проф. А.С.Будилович, който решително отхвърля неприемането от някои (Куник, Бильбасов и др.) на Панонските жития като заслужаващи пълно доверие извори за живота и дейността на свв.Кирила и Методия, казва: „В западната историография авторитетът на двете Панонски жития, след изследванията на Дюмлер, Ватенбах, Рачки, Миклошич и др., с всяка година възраства, защото всички нови открития... потвърждават и оспорваните преди податки на тия жития“ (14).

А чешкият проф. Фр. Дворник, който е проучил най-грижливо богатите сведения, съдържащи се в двете жития и който ги е сравнил с онова, което се знае главно от византийските исторически извори, стига да извода, че тия жития могат да бъдат преценени като много добре осведомени и затова напълно достоверни исторически извори. (15) По думите на Фр. Дворник, „това са текстове, които имат първостепенно значение, като свидетелствуват ясно за развоя на Византия и на Средна Европа през онази епоха. Те твърде дълго време са били пренебрегвани. Време е да им се отдаде почетното място, което така несправедливо им е било отказвано и на което те неоспоримо имат право“ (16).

Руският учен А.Е.Викторов обосновано твърди: „Не подлежи ни на най-малко съмнение дълбоката древност и най-високата степен на историческа достоверност на тези паметници и заедно с това огромната тяхна важност за историята на Кирила и Методия“ (17). По-специално за житието на св. Кирил А.Е.Викторов справедливо отбелязва, че то се отличава с „необикновена подробност в разказа, който служи като най-добро поръчителство за истинността на разказваното и за съвременността на разказвача... Някои места неволно заставят даже да се мисли, че авторът като че ли е водил дневник на събитията, които описва... В житието има такива дребни подробности, толкова хронологически и топографически указания, толкова названия на лица, местности, предмети, че всичко това е могло да се запази само в паметта на непосредствен свидетел или участник в събитията, или поне на такъв, който е слушал за тях от самите действащи лица“ (18).

Според обоснованото мнение на Ем.Георгиев, въпросното житие е „градено с мисли на Кирила и с пасажии от негови произведения“ (19). Тия произведения, които изобретателят на славянската азбука е съставял по разни поводи и в които е описвал особено подробно пренията си със сарацини, евреи и хазари и с представители на триезичния предразсъдък, не са стигнали до нас. Но съставителят на неговото житие ги е използвал нашироко и буквално. (20) Оттам тази първична свежест в описанията и в предаване на водените спорове, съдържащи се в житието.

За нас въпросът за достоверността на Панонските жития е от особено значение, защото ако се окаже, че те не предават действителни факти из живота на славянските първоучители, всичко, което знаем за тях въз основа на житията им, увисва във въздуха. И обратното, ако се окаже, че Панонските легенди са напълно заслужаващи нашето доверие автентични извори за живота и дейността на нашите просветители,

усилията ни да изградим въз основа на житията техните величави образи получават солидна основа и добиват убедителност.

Мнозина учени приемат, че житието на св. Кирила е съставено много скоро след смъртта му — между 870 г. (св. Кирил умира в 869 г.) и 882 г. (крайната дата за написването на Италианската легенда, която е заимствувала материали от Кириловото житие).(21) Смята се, че то е написано под непосредственото сътрудничество на св. Методия.(22) Като най-вероятен автор на св. Кириловото житие се сочи най-будният и най-много проявил се като книжовник непосредствен ученик на двамата велики славянски просветители — св. Климент, наречен впоследствие Охридски († 916 г.). Тази теза се застъпва от такива именити учени като Шафарик, Ундолски, Лавров и др.(23) Нея е склонен да поддържа и проф. Ив.Дуйчев.(24) Че непосредствен ученик на свв. братя е автор на Кириловото житие (25), се вижда между другото от следното: авторът от името на всички ученици и сътрудници на двамата велики солунци нарича в самото начало на житието св. Константин Философ „наставник и учител наш“ (гл. II), а по-нататък и за св. Методий употребява същия израз „нашия учител“ (гл.X). Догадките пък, че това не може да бъде друг освен св. Климент, почиват на следните две важни съображения, изтъквани от А.Е.Викторов: 1. Известността на Климента като писател на жития и похвални слова и 2. Особената близост на Климента със св. Кирила. По-конкретно, „между похвалните слова на Климента е известно едно, което той е написал в чест на Кирила и което му се приписва от самото заглавие; а животописът и похвалата на светеца, говори Шафарик, обикновено се пишат от едно и също лице“ (26).

Житиеписецът ще да е събрал данните за живота и дейността на св. Константина Философа, като негов съвременник, най-напред от личните си наблюдения, от непосредствено чутото и видяното, а после от брата му св. Методия, както и от оставените от св. Константина литературни творби. Мнението, че житието на св. Кирила е написано веднага след смъртта му, се споделя и от такъв виден историк като Е. Голубински, който пише: „Относно Панонското житие на Константина необходимо е да се счита, че то е написано още при живота на Методия... Последният, дълбоко благоговеейки пред паметта на своя велик брат, сам се е погрижил да я увековечи и е продиктувал житието на едного от своите ученици.“ В подкрепа на това свое убеждение проф. Голубински привежда следните два довода: 1. Упоменаваният в житието на св. Кирила „Методий нито веднъж не се удостоява с епитетите свети, блажени, което непременно щеше да бъде, ако то беше написано след смъртта му. 2. В житието на св. Кирила се премълчава фактът, че сред римското висше духовенство, извън папата, мнозина са били против славянските книги, а в житието на св. Методия, написано след 885 г., за това вече свободно се говори“.(27)

Св. Методий, който след ранната смърт на брата си е трябвало да продължи великата просветителна мисия сред славяните в Панония и Моравия и който е давал материали и указания за написването на житието на св. Кирила, е счел за тактично да не се упоменава за неприязненото отношение на някои висши духовници от папската курия в Рим към тяхното просветително дело, за да не бъдат дразнени, тъй като и от тях

до голяма степен е зависело спокойното продължаване на неговата апостолска дейност. След смъртта на св. Методия, когато напълно се провалило мисионерското дело на свв. братя сред западните славяни, нямало вече защо да се премълчава лошото отношение на Рим към славянското богослужение и славянската писменост.

От всичко казано дотук се вижда, че пространните жития като първоизвори заслужават нашето доверие и че по-често, що се отнася до живота, делата и църковно-мисионерската дейност на св. Константина Философа, която ние по-специално ще имаме да разглеждаме в тая студия, не е оправдано да се съмняваме в достоверността на фактите, свързани с обаятелната личност на великия славянски първоучител.

Вярно е, че ние не притежаваме, както се изразява проф. Балан, първописа на Кириловото и Методиевото житие, а ги имаме „все в преписи, и то най-малко с два-три века по-късни. В тях личи изменен езикът, правописът, па се среща нещо изменено и в съдържанието. Обаче голямата еднаквост откъм тая последната страна между текстовете в много ръкописи, най-раздалечени по векове и по земи, уверява, че онова, що се чете в най-старите запазени ръкописи, ще да предава в най-висока степен вярно първичния текст“ (28).

Бележки

1. Вж. Ал. Милев, Жития на св. Климент Охридски, С., 1961, с.7, заб.2.
2. Миней е гръцка дума от мин (ми, ита, ни) = месец.
3. Тъй напр. Ал.Тодоров-Балан, Кирил и Методий, свезка I, С., 1920, с.25.
4. Бильбасов, Кирилл и Мефодий, ч.II, Петроград, 1871, сс.I-II.
5. Кирил и Методий, свезка II, С., 1934, с.26.
6. Там.
7. Пос.съч, сс.2,3.
8. Г. Воскресенский, Св.Кирилл Философ, Православная богословская унциклопедия, том X, СПб, 1909, кол.319-320.
9. Вж. книгата му “Славянските просветители Кирил и Методий”, С., 1946, с.58 след., 73.
10. Вж. “За авторството на пространните жития на Кирил и Методий”, Известия на Института за литература, XI, 1961, сс.3153.
- 11.Вж. Към тълкуването на пространните жития на Кирила и Методия в сборника “Хиляда и сто години славянска писменост”, С., 1963, с.94 след.
12. Пос.съч., I, с.26.
13. Пак там.

14. Несколько мыслей о греко-славянском характере деятельности свв. Кирилла и Мефодия, Мефодиевский юбилейный сборник, Варшава, 1885, сс.28-29.
15. Вж. Ив. Дуйчев, пос. съч., с.109.
16. Цит. по Ив. Дуйчев, пак там.
17. Кирилл и Мефодий. Новые источники и ученые труды для истории славянских апостолов, в Кирилло-Мефодиевский сборник, Москва, 1865, сс.404-405; срв. с.374.
18. Пос. съч., сс. 405-406.
19. Кирил и Методий, История на българската литература, С., I, 1962, с.31.
20. Ем. Георгиев, пак там, сс.5357.
21. Вж. по това подробно Ив. Дуйчев, пос. съч., с.105 и сл.
22. Ем. Георгиев, пос. съч., с.31.
23. Вж. Г. Воскресенски, пос. стат., кол.320.
24. Пос. съч., с.117.
25. Ал. Милев, пос. съч., с.142.
26. Пос. съч., с.400; вж. също Ал. Тодоров-Балан, пос. съч., с.20.
27. Проф. Е. Голубинский, Святые Константин и Мефодий, первоучители славянские, Прибавления к изданию творения св. отцев в русском переводе, часть 36, Москва, 1885, с.211, примечание 1.
28. Пос. съч., I, с.19.

Подготовката на св. Константин Философ за бъдещата му мисионерска дейност

Св. Константин Философ се родил през 827 г. като седмо и последно дете на едно богато и знатно семейство в Солун, а св. Методий бил с десетина години по-стар от него. И двамата братя получили прекрасно християнско домашно възпитание. Баща им се казвал Лъв и заемал високата длъжност друнгар, т.е. помощник на местния областен военно-административен началник, а майка им се зовяла Мария.

Какви са били те по народност? Този въпрос още не е получил в науката своето окончателно разрешение. Едни ги считат за гърци, други за славяни, а трети — въз основа на едно запазено в Атон старо предание, записано от Арсений Суханов в XVII в. — смятат бащата за славянин, а майката за гъркиня. (1) Съществува и обратното гледище — че бащата е бил грък, а майката — славянка (2) и че тя е предала славянския език на децата си. Ние считаме, че най-правдоподобно е допусцието, че в жилите на нашите просветители ще да е текла славянска кръв, защото:

1. По онова време Солун е бил населен не само с гърци, но и с много славяни. Ако Лъв е бил славянин, това не му е пречело да се издигне до положението на друнгар, тъй като между славяните мнозина достигали до високи постове във Византийската империя и приемали всецяло гръцката култура. (3)

2. Свв.братя са говорили прекрасно не само културния гръцки, но и считания за варварски славянски език, към който никой чистокръвен грък нямал особено влечение. Ако се казва в житието на св. Методия (гл.V) за солунските гърци, че са говорили и славянски, това не означава, че те са владеели този език добре, а че са могли в ежедневните си най-обикновени разговори със славяните да си служат с него. Двамата братя пък така съвършено са го владеели, че са могли на него да преведат безподобно талантливо разнообразия и твърде сложен език на Св.Писание, трудната богословска терминология, а така също високо поетичните и мъчно преводими богослужебни песнопения, творби на византийските химнописци. Това не би могъл да стори грък, комуто славянската реч не е в кръвта.

3. М.П.Погодин изтъква в полза на славянския произход на свв.братя следното съображение: ако те бяха гърци, щяха да внесат в преводите си много гърцизми и не биха превеждали на такъв богат и чист славянски език. Техният превод показва явни признаци на само стоятелност, “напр. в двойственото число, каквото няма в гръцкия оригинал и в дателния самостоятелен, с който се превежда гръцкият родителен”. (4)

4. При господстващата тогава и сковаваща умовете триезична ерес и при естествената национална надменност на гърците, гордеещи се със своята голяма византийска култура, която те някак спонтанно гледали да налагат на околните варварски народи, на чистокръвен грък, колкото и издигнат да е бил той в духовно отношение, не би дошла идеята да измисля славянска азбука, да създава славянска писменост и да туря началото на славянска култура при наличната византийска култура.

Двамата солунски братя пък не само извършват всичко това, но и живота си излагат на риск за просвещаването на славяните. Тъкмо този техен славянски патриотизъм, както се изразява проф. Ем.Георгиев, “остава най-същественото свидетелство за тяхната кръвна връзка със славянството”. (5)

Провиденциално е било това, че бъдещите славянски просветители Константин и Методий се родили във втория по важност град във Византия — Солун, дето те са могли да растат в любов към славяните и в усвояване на богатата византийска християнска култура, която те имали да присаждат на славянска почва.

Константин прекарал детството и юношеството си, според житиеписеца, в твърде благоприятна обстановка за духовното си развитие. Надарен с необикновени способности, с тънко бистроумие, с феноменална памет, с филологически дарования, той още в първоначалната школа в Солун извиквал удивление у околните. Ученолюбието било основната черта в характера му заедно с рано изявилата се у него вяра в Бога. За да илюстрира стремежа му към знания и мъдрост, авторът на житието му описва следния негов знаменателен сън от седемгодишната му възраст: Главният областен началник, безспорно близък на дома им, събрал всички девизи от града и му казал: “Избери си от тях която искаш!” Той се спрял на най-хубавата и богато украсена девойка. Името ѝ било София, т.е. мъдрост. Божествената Премъдрост е трябвало, по Божи промисъл, да стане отсега нататък негова постоянна спътница в живота, негова сестра (Притч.7:4), както правилно изтъкували съня му неговите родители. Ръководен от тая мъдрост, той още като юноша се отказал от житейските удоволствия и

започнал с жадност да изучава и запаметява съчиненията на св. Григория Богослова. (6) Разбира се, така малък, той не можел още да прониква в глъбините на св. Григориевото богословие, но в чистото му сърце се запалил копнежът за приобщаване към богатите мисли и възвишените идеи на великия светец от Назианз. С него той сключил някакъв тържествен молитвен завет, като го молел да му бъде отгук нататък учител и просветител. (7)

По-късно, когато постъпил в Магнаурската школа в Цариград, той продължил изучаването на тоя велик св. отец и толкова много знания почерпил от него, че въоръжен с тях, като млад учен е можел да излиза победоносно на състезания и борби с еретици и друговерци. В пренията си, както и в своето съчинение “Написание о правой вере” той си е служел с мисли и сравнения, заимствувани от св. Григория Богослова и от други свети отци, които изучавал с голяма любов. Според свидетелството на знаменития Анастасий Библиотекар (ок.800-880), съвременник на св. Константин Философ и лично познаващ го, той знаел наизуст произведенията на св. Дионисия Ареопагита. (8)

Когато юношата Константин постъпвал в Магнаурската школа, на цариградския престол седял малолетният император Михаил III. Управлението било в ръцете на майка му Теодора и на регентите Варда, устроител на Магнаурската школа, и Теоктист. Този Теоктист, наречен в житието според служебното му положение логотет, имал несъмнено служебни връзки със солунския помощник-управител Льв и познавал добре семейството му. След смъртта на Льва той се заинтересувал за осиротелия юноша с необикновените дарби и го взел при себе си, за да осигури по-нататъшното му образование и да го подготви за бъдещата му кариера, вероятно като висш държавен чиновник, какъвто бил произведен вече брат му Методий, назначен за управител на една славянска област в Македония.

Константин имал за свои преподаватели в Магнаурската школа знаменития математик, философ и оратор Льв, бивш Солунски митрополит, в 842 г. лишен от сан поради иконоборчески увлечения и след покаяние назначен за професор в споменатата школа, както и бележития Фотий, най-учения тогава мъж на Византия и бъдещ Цариградски патриарх (857-867; 878-886). Фотий ще да е преподавал на Константина философските предмети. Виждайки дарованията му и кроткия му нрав, той силно го обикнал. Оттогава искрена дружба свързала учител и ученик. За тая дружба свидетелствува Анастасий Библиотекар, наричайки Константина *fortissimus amicus* на Фотий. (9) Връзката между Фотия и Константина се отразила благотворно върху изграждането на православния мироглед на Константина, тъй че той, особено след току-що преодоляната и дълго раздрусваща империята иконоборческа ерес, е могъл да помага за разчистването на последните ѝ остатъци, както и да отстоява по-късно, по примера на Фотия, православното учение срещу нововъведенията на латинския Запад. Под ръководството на велики учители, гениалният по дарования ученик е могъл да усвои много нещо. Така и станало според житието му. (ЖК, гл. IV, с. 35)

Тогавашната висша наука се е състояла в преподаването на граматика, аритметика, геометрия, астрономия, музика, поезия, риторика, диалектика и философия. Последната се дележала на външна и вътрешна. Външната обхващала древната елинска философия и поезия (Омир), а вътрешната имала за предмет изучаването на богословието и по-специално на догматиката. Цялото образование на Магнаурската школа било насочено към утвърждаване питомците в етическите и догматически начала на православната християнска вяра. Ако там се изучавали още и езическата философия, древната елинска митология, класическата словесност и творенията на Омира, то е било за да могат възпитаниците на това най-висше училище да оборват езическия мироглед, когато им се възлагали мисионерски задачи. Константин е усвоил

в Цариград освен гръцкия още и някои чужди езици: латински, сирийски и еврейски. Това направо утвърждава едно проложно житие на св. Кирила. (10) Славянски език той е знаел още от малък.

Заради преуспяването си в науките, заради острия си ум и дълбока мисъл Константин си спечелил прозвището философ, което като някоя придобита учена титла му останало завинаги.

При такива дарования и при такава солидна подготовка блестяща кариера очаквала младежа. Той бил тих по нрав и високо добродетелен по живот.

Всичко това накарало благодетеля му логотета Теоктист да го привлече още повече към себе си. Бездетен и желаейки да ги осинови и направи наследник на своите големи имуществва, той му дал власт да управлява неговия богат дом и да влиза безпрепятствено в царския дворец, според израза на житието, което показва, че Константин ще да се е ползвал с благоволенieto на Михаила III и на майка му. Това не било без значение за него и за оформянето му като църковен общественик и мисионер. Онзи, комуто е било съдено в бъдеще като императоски пратеник да се явява пред царе и управници, трябвало да свиква с велелепието и етикецията на двореца, за да може свободно да се държи и сред най-официалната обстановка и сред най-изисканата среда и добре да представя византийския император.

Веднъж логотетът запитал Константина да му обясни, що е философия и получил следния бърз и умен отговор: “Тя е проумяване на Божиите и човешките неща, доколкото човек може да се приближи до Бога и учи човек чрез поведение да бъде образ и подобие на Онзи, Който го е сътворил”. (ЖК, Гл. IV, с.34) Това учудило логотета. Обичайки Константина, той решил да го ожени за своята богата и хубава кръщелница. Но склонният към наука и богословски занимания младеж отхвърлил съблазнителното предложение. Той нямал влечение към светския живот, а бил привързан към Бога повече отколкото към земните радости. За да го задържи поне в Цариград, със знанието на императрицата, Теоктист устроил неговото монашеско пострижение в малка схима, при което не се променяло името, (11) неговото ръкоположение в йеромонашески сан, а според някои в целибатно свещенство, и неговото назначение за патриаршески библиотекар при църквата “Св.София”. Но това не траяло дълго. Следвайки повика на сърцето си, Константин Философ се укрil в един близък манастир на Узкое море, според някои на Босфора, а според други на Мраморно море. (12) Открит след шест месеца, той бил помолен да заеме завидната служба учител в същата Магнаурска школа, която неотдавна завършил и да преподава там философските науки. Той приел. От висотата на своята професорска катедра, която несъмнено при неговите високи дарби и солидна подготовка пръскала обилни лъчи, той ще да е наложил авторитетното си име на византийския двор, тъй че оттук нататък, когато ставало нужда да се защитава православието срещу еретици, или да се води диспут с иноверци, или да се пращат мисионери в чужди земи, императорът не ще да се е затруднявал с дълго мислене кого да прати. Пред него всякога блестял със знанията и благочестието си, с мъдростта и апостолската си ревност, с богатството на ума си и с чистотата на живота си новият философ — солунчанинът Константин.

Бележки:

1. Вж. по-подробно у: Киселков, В. Славянските просветители Кирил и Методий. С., 1946, с.39—55.

2. Ангелов, Д. Кирил и Методий и византийската култура и политика. — В сборника: Хиляда и сто години славянска писменост, с.57, заб.2.
3. Вж: Малышевский, Ив. Святыя Кирилл и Мефодий первоучители славянские. Киев, 1886, ее.2-3.
4. Погодин, МЛ. Речь, произнесенная в заседании Московского общества любителей российской словесности... в память о св.Кирилле и Мефодий, вж: Кирилло-Мефодиевский сборник. М., 1865, с.103.
5. Георгиев, Ем. Кирил и Методий и развитието на българската култура. — В сборника: Хиляда и сто години..., с.33.
6. ЖК, гл.ІІІ. Цитатите от житието на св. Кирил (ЖК) и св.Методий (ЖМ) даваме по: Балан, Ал.Т. Кирил и Методий, св. І, С., 1920, с.32.
- 7.Там.
8. Писмо до крал Карл Лиси (Плешиви). Балан, Ал. Т. Кирил и Методий, св. ІІ, С.,1934, с.248.
9. Воскресенский, Г. Св.Кирилл Философ. — Православная богословская энциклопедия, т. X. СПб., 1909, кол.287; Балан, Ал. Т. Пос.съч св. И, с.247.
- 10.Вж. Невоструев, К. Записка о переводе Евангелия на славянский язык, сделанном св.Кириллом и Мефодием. Вж. Кирилло-Мефодиевский сборник, с.225; срв. св.Димитрий Ростовски, Книга житий святых, м. май, М., 1898, с.255.
- 11.Вж. Снегаров, Ив. Черноризец Храбър, в сборника Хиляда и сто години..., с.309. Вж. също прот.Ив.Гошев, Светите братя Кирил и Методий. ГБФ, т. XV, 3, С., 1938, с.52, заб.7, сс.71-72; Милев, Ал. Жития на св.Климент Охридски (Италианска легенда). С., 1961 с.144. ''
12. Вж. Балан, Ал. Т. Пос.съч., св.1, с.70.

Начало на църковно-мисионерската дейност на св. Константин Философ. Прение с иконоборческия патриарх Иоан VII.

Житието не говори нищо за проявите на св. Константин Философ в Магнаурската школа. Но ние можем да се досещаме, че той там ще да е показал пред своите слушатели покрай огромните си познания още и ловката си диалектическа способност, живата си и пъргава мисъл, както и ораторския си дар. Това го прославило така много, че той още в най-млада възраст бил използван от правителството за важни диспути с представители на отречената иконоборческа ерес, а след това за проповядване на православната вяра извън пределите на Византия. За такива мисии нямало по подходящ човек от него. Той бил енергичен, всестранно образован, дълбоко православен и богословски начетен. Покрай философската си подготовка познавал прекрасно и цялото Св. Писание на Стария и Новия Завет. Пък и професията му преподавател в Магнаурската школа го задължавала да се явява където го повикат, на диспути, за да защитава православната вяра.

Като първа блестяща проява от вътрешната църковно-мисионерска дейност на св. Константин житиеписецът отбелязва прението му с иконоборческия патриарх Анис или Янис. Кой е бил този Янис? Това е известният Йоан VII Граматик, патриаршествувал в Цариград от 21.IV.832 до 12.II.842, когато е бил свален от престола си за иконоборчество, след възтържествуването на православието. Йоан е бил известен със своята ученост. Упорит в еретическите си убеждения, той продължавал и след лишаването си от сан да работи против православието. Особено опасен ставал той с разпространяването на мълвата, че бил свален с насилие, че неговото учение е правилно и че никой не е в състояние да го обори. Поставяйки ударението върху своята политическа беззащитност и върху липсата на състоятелни доказателства против неговото учение, бившият патриарх се представял като пострадал “за правдата” и се стараел да извика съчувствие към себе си. Подмолната му дейност можела действително да причини големи вреди на православието. Гордата ученост трябвало да бъде усмирена чрез силата на диалектиката и с тежестта на богословските доказателства. Кой можел да извърши тази услуга на Църква и държава? — Погледите на царя и патрициите се обърнали към Константина Философа.

Някои, като Киселков,(1) оспорват достоверността на прението с иконобореца-патриарх. Но други (2) го считат напълно достоверно и го отнасят към периода между 842 и 851 г.

По нашето мнение диспутът е исторически факт, защото:

1. Взелите в него участие лица са исторически, а не измислени.
2. Макар и да не е казано точно кога е станало прението, то приляга отлично към оная историческа рамка, в която е поставено. Между обрисуваните от житиеписеца в диспута лица, събития и историческа обстановка и онова, което ни е известно за същите от византийската история, има пълно съответствие.(3)
3. Остроумието на Константин Философ, отразено в прението, не може да се счита за измислено, както се измислят легенди за волеви и даровита личности, защото това остроумие напълно съответствува на дарованията и подготовката, които е имал Константин Философ.
4. Най-сетне маниерът на водене прения е типичен за нашия философ и се повтаря в разговорите му със сарацини и с хазари. Ако тук се усъмним в автентичността на прението поради остроумните въпроси и отговори и поради особения метод, напомним Сократовия, за водене разговори, ще трябва да отречем достоверността и на пренията със сарацини и хазари. Но тъкмо такава необосновано и голословно отричане не е научно.

Няма съмнение, че диспутът между Константин Философ и иконоборческия патриарх Янис е станал. И ако трябва да се съжалева за нещо, то е само за едно, — че този твърде интересен диспут не е даден в подробности. Житиеписецът е счел достатъчно — за илюстриране тънката диалектическа способност и ораторска ловкост на магнауреца — да ни предаде следните няколко реплики:

Беловласият патриарх, виждайки пред себе си вместо равностоеен по възраст или ранг диспутант, съвсем млад момък, счел за оскърбление да влиза в прение с него и с придружаващите го и рекъл: “Вие не сте достойни за моето подножие; как аз ще вляза в прение с вас?” На това философът отговорил: “Не се придържай о човешкия обичай, но гледай Божиите заповеди! Защото както ти от Бога си създаден от пръст и дух, така сме и ние всички... Прочее, гледайки на пръстта, не се гордей!”.

Патриархът, желяйки очевидно да се отклони от спора, забелязал, че не е прилично той, старият, да се състезава с младежи. Но досетливият солунчанин намерил какво да възрази:

— Кажи — рекъл той — в коя възраст душата е по-силна от тялото?

— В старост — отговорил иконоборецът.

— А към какво състезание те приканваме ние — към телесно или духовно?

— Към духовно.

— Е добре, ти тогава ще бъдеш по-силният!

Така той ловко го предизвикал към духовно състезание. Заставен да дискутира, патриархът попитал, желяйки да забърка събеседника си: “Кажи ми, младежо, защо ние не се покланяме на счупен кръст (т.е. когато не са налице всичките му части — в ск.м.) нито го целуваме, а вие не се срамувате да отдавате чест на икона, дето е нарисуван някой само до гърдите?” Философът отговорил: “Кръстът има четири части и ако една част липсва, той не е кръст. А иконата чрез лицето именно показва образа и подобieto на оногова, в чест на когото е нарисувана”.

В тоя дух патриархът задал още някои въпроси. Философът отговарял все умно и осведомено. Най-сетне патриархът решил да използва най-главния си аргумент, с който като със светкавичен удар да срази противника си.

— Щом Бог е рекъл на Мойсея: “Не сътвориши въсакаго подобия” (Изх.20:4), как вие правите такива и им се кланяте?

Св.Константин показал тук своята способност да анализира текстовете на словото Божие, при което единствено те могат да получат своето правилно тълкувание и отговорил:

— Ако бе рекъл “Не сътвориши никакаго же подобия”, ти би имал право. Но Той е рекъл: “не въсакаго”, т.е. недостойното (подобие) е забранено.

Тъй младият философ затворил устатата на стария иконоборец, показвайки в юношеско тяло зрял ум.

Проф.Ем.Георгиев пише за този диспут: “Прението е любопитно и живо, което свидетелствува, че е записано непосредствено след като се е състояло. И въпросите, и отговорите в него са така ударни и находчиви че мъчно можем да си ги представим измислени от житиеписеца: те издават полемика на най-високо научно в средновековен смисъл на думата и интелектуално равнище между предни идеолози на съществуващи две партии във Византия и изобщо в гръко-славянския югоизток. В словесното си двуборство с иконобореца младият Кирил за пръв път проявява своя голям словесен дар — дар да води спор, да защити своите възгледи и православието. Това прение го е прославило, открило му е път към следващите мисии, с които бива натоварен”. (4)

Ние не мислим, че това ще да е била единствена проява на Константина Философа из областта на вътрешната църковна мисия. Ако не другаде, поне в Магнаурската школа, като преподавател, той е оборвал ересите пред своите питомци, посочвал е със свойствената живост на своята лекоподвижна мисъл несъстоятелността на лъжеученията и утвърждавал слушателите си във вечните и неизменни истини на православието.

Житиеписецът е счел за нужно да опише само този епизод из вътрешно-мисионерската дейност на св. Кирила, за да представи с по-голяма убедителност по-нататъшните негови подвизи, извършени на външно-мисионерското църковно поприще. Повод за такива подвизи се представил скоро.

Бележки

1. Киселков, В. Славянските просветители Кирил и Методий. С., 1946, с.123.
2. Голубинский, Е. Святые Константин и Мефодий, первоучители славянские. М., 1885, с.167; Воскресенский, Г. Св.Кирилл Философ. — Православная богословская энциклопедия, т. X. СПб., 1909, кол. 288; Трифонов, Юрд. Константин Философ (св.Кирил) като царски пратеник при сарацини и хазари. — В: Сборник в чест на проф.Л. Милетич, С., 1933, с.308; Балан, Ал. Т. Пос.съч., св.1, с.70 и др.
3. Вж. по-подробно у: Куев, К. Към въпроса за Кириловото пространно житие като исторически паметник. — В сборника: Хиляда и сто години . . ., се.119-126.
4. Георгиев, Ет. Кирил и Методий. Вж.История на българската литература, т.1, Старобългарска литература. С., 1962, с.53.

Мисията при сарацините (арабите)

По онова време арабите-мюсюлмани, известни още под името сарацини, се били настанили в много християнски земи. В редица войни, водени срещу Византия, те откъсвали от нея важни провинции и ги превръщали в области на своята държава. Победоносни сражения с много околни племена и народи разширявали все повече и повече границите им. С всяка година се увеличавало могъществото на амбициозните багдатски халифи. Там, дето някога цъфтяло християнството — в Палестина, Сирия, Армения, Египет и Мала Азия — сега църквите се превръщали в джамии, и кръстовете се заменяли със знака на полумесеца. Столицата на халифите Багдат започнала да съперничи на Цариград по култура и разкош. Предприемчивите араби подражавали на византийците в много отношения. Древногръцката философия и наука преминала и у тях чрез преводна литература. Съчиненията на Платона, Аристотеля, Галиена, Ипократа и др.гръцки мъдреци, естествоизпитатели, математици и медици се появили през VIII и IX векове на арабски език. Силно повлияни от византийците в своята архитектура, в своето военно и мореплавателно дело, в техниката и много отрасли на промишлеността, арабите подражавали на културните си съседи и в политическия си живот. Само в религията си те оставали непримирими фанатици мохамедани, макар че, по свидетелс твото на някои изследователи, заимствували от византийците “много особености на религиозния култ, между другото и страстта към религиозните диспути”. (1)

Начело на просветата в могъщата сарацинска държава застанали самите халифи. Приказният Харунал-Рашид (786-808) бил голям покровител на науката и изкуствата. Той привлякъл в двореца си много византийски учени с цел да повдигнат културното равнище на арабския свят. Подобни покровители на науката след него били и близките му приемници Ал-Мамун (813-833) и особено Джафарал-Муттавакил (847-861), съвременник на св. Кирила, през царуването на когото се състояла така наречената сарацинска мисия.

В обширните предели на халифата живеели много византийци, било заварени при завоевателните войни в бившите византийски провинции, било избягали от Византия поради

иконоборческите смутове и гонения. В халифата имало също много византийски пленници, както и не малко пленници славяни. (2)

Допирът между християни и мохамедани създавал условия за спорове, които понякога се превръщали в гонения срещу християните. Силните сарацини гледали отвисоко на последователите на Христа и не пропускали случай да ги унижат. Гонения ставали и при Джафарал-Муттавакил. През неговото време, както пише руският учен Малышевски, “било забранено на християните да заемат обществени длъжности, да извършват (обществени) свещени обреди, да показват кръстове и други подобни неща; вземал се двоен данък от техните домове, на които за по-голямо отличаване се поставяли изображения на бесове”. (3) Нерядко пленниците са били принуждавани да приемат исляма.

При такава историческа обстановка св. Константин Философ е бил призван да предприеме своята първа външно-църковна мисия. Според житиеписеца, агаряните сарацини, надменни поради своите военни успехи, се осмелили да хулят едното Божество на Св.Троица и пратили да кажат в Цариград: “Как вие, християните, като говорите за един Бог, Го делите на три, казвайки, че има Отец, Син и Дух? Ако сте в състояние да докажете това пратете при нас такива мъже, които могат да говорят по това и да ни оборят!”.

Императорът свикал съвет, на който магнаурският философ Константин бил определен да отиде при сарацините. Забележителен е отговорът, който солунчанинът дал на императора, щом научил какво му се възлага: “С радост ще отида за християнската вяра. За мене има ли на тоя свят друго по-приятно нещо от това — да живея и умра за Св.Троица!”. Ние подчертаваме готовността на Философа да умре за вярата си, защото в целия си по-нататъшен живот и дейност той се проявява все като такъв ревностен мисионер и безкомпромисен проповедник, верен на учителя си Фотия. По всяка вероятност ученият Фотий, който е бил по това време държавен секретар при императорския двор, ще да е взел участие в изпращането на Константина за сарацинската мисия. Той ще да му е дал за съпътник и сътрудник държавния висш сановник асинкрита Георгия, който може би е работел в ръководения от Фотия секретариат за външно-дипломатически сношения. (4)

Съществува между крайно скептично настроените изследователи на живота на св. Кирила мнение, че разказът за пратеничеството му при сарацините е легендарна измислица, а не действителен факт. Съмнението се подхранва от съобщението на житиеписеца, че тогава младият философ бил на 24 години (к,д). Следователно, тая мисия, според житието, трябва да се отнесе към 851 г. Но тъкмо тогава е било невъзможно каквото и да било мирно сношение със сарацините, поради войната между тях и византийците. Ала като имаме предвид, че историята ни разказва за две такива пратеничества до сарацините от разглежданото време, а именно през 845 г. и 855 г., второто от които било възглавявано от някой си Георги, и ако се съгласим с умното обяснение на юрд.Трифонов, че при преписването на житието на св. Кирила преписвачът лесно е могъл да сбърка определянето възрастта на младия философ, като е смесил цифрите dz и »z, които си приличат, и вместо да пише, че Константин е бил тогава на к,» писал к,д години — ще получим датата 856, която съответствува на второто пратеничество, станало, според хрониката на арабския историк Табари, в края на 855 и началото на 856 г. (5)

Скептиците намират и други основания за съмнение в достоверността на нашия житиен разказ. Хрониката на Табари — този важен исторически арабски извор — говори, че пратеничеството на византийския сановник Георги имало за цел размяната на пленници между двете страни. А житиеписецът, който говори за асинкрита Георгия като помощник на

Константина, поставя ударението върху религиозните спорове със сарацините. юрд.Трифонов отстранява противоречието с допущението, че и двата извора са непълни и че взаимно се допълват. Арабският историк говори само за размяна на пленници, понеже тя го интересува. А житиеписецът, когото вълнуват най-вече веровите въпроси, обръща внимание само на прението. (6)

Но не е ли допустимо, че дори и да е могъл да пише за религиозната цел на пратеничеството, арабският автор съзнателно я отминал с мълчание, понеже за неговото племенно самолюбие не е било изгодно да разказва за диспути, в които, както ще видим подир малко, арабските учени претърпели пълно поражение? Юрд.Трифонов намира силен аргумент в полза на достоверността на

Константиновите спорове със сарацините във факта, че сарацинската мисия исторически е описана много правдиво и без всякаква шаблонност.

Липсата на исторически подробности около тая мисия се обяснява с особената цел на житието не да разказва по научен начин история, а да поучава и да подтиква читателя към подражание на светеца. Все пак историческата обстановка е напълно отразена в житието. Между него и историческите сведения от разглежданата епоха има пълно съгласие. (7)

По въпроса пък, отде житиеписецът е могъл да почерпи подробните материали за споровете със сарацините, някои изследвачи основателно допускат, че Кирил е записал не само прението си, но е описал цялата си сарацинска мисия, може би във вид на доклад до тези, които са го изпратили, (8) както по-късно е описал и хазарската си мисия с водените през време на нея разговори.

За нас няма съмнение, че сарацинската мисия на св. Кирил е исторически факт, и че разказаните във връзка с нея в житието срещи, случки и разговори са автентични. Към основанията на историко-литературните изследователи ние ще прибавим още едно, което ще наречем богословско. В употребените от философа срещу сарацините доводи из областта на християнската етика и на християнската догматика не само всичко е безупречно точно и богословски правилно, но в тях вее сериозният дух на задълбочена мисъл и широка осведоменост, достойни за личността на св. Кирил.

Пристигайки в един град, дето покрай сарацините живеели и не малко християни — вероятно в бившата християнска област Киликия, завладяна от арабите, дето сановникът Георги е трябвало да остане за размяната на пленници, (9) — на св. Константин Философ бил показани много домове, на чиито врати били изрисувани демони. С тия подигравателни рисунки сарацините се надсмивали над поробените християни. В желанието си да поставят в затруднение философа, те го запитали, може ли да отгатне що означават тия демонски изображения. Той обърнал изведнъж подигравката над християните в стрела срещу сарацините и им отговорил, че демоните не могат да живеят заедно с християните и затова бягат вън от домовете им. А дето няма изрисувани демони, то значи, че те живеят вътре заедно с хората. Можем да си представим какво удивление ще да се е изписало по лицата на поклонниците на Мохамеда от този неочакван остроумен и бърз отговор.

Същинското прение с агаряните започнало вероятно в двореца на халифа на Багдат. Там се събрали най-учените сарацини, които владеели геометрията, астрономията и др.науки, и, както бил обичаят им, по време на обяда завели разговор. Те захванали да се хвалят че в противовес на християнството, разкъсано от ересите на много групировки, те всички били единомислени

по религиозните въпроси и всички еднакво следвали Мохамедовото учение. Този упрек бил тежък и сериозен, толкоз повече че фактите го потвърждавали. Философът обаче успял да изкове от него довод в полза на високото достойнство на християнската религия. Християнският Бог, по думите му, е като морската глъбина. С Неговата помощ силните по ум люде могат да плават по морето и да се върнат с голямо духовно богатство, а слабите — на гнилите си кораби, или се удавят, или едва остават живи, люшкайки се по вълните. Морето пък на мохамеданите е тясно като поток, и всеки — малък и голям — може да го прескочи. В религията на Мохамеда няма оная възвишеност, с която се отличава християнството. В него всичко е човешко и затова лесно изпълнимо. Мохамед гледал през пръсти на човешките страсти. Той не е забранил на своите последователи даже гнева и похотта. Живеенето обаче по тия страсти сваля човека в пропаст. Не така е постъпвал Христос. Той учи на подвиг, на въздържание и иска да изведе човека от низините в небесните висини. Творецът е сътворил човека в положение между ангелите и безсловесните животни, като го е отделил от животните чрез словото и разума, а от ангелите — с гнева и похотта. В зависимост от поведението си човек се приближава или до едните или до другите. Така с тънки намеци и тактично нанасяни удари философът усмирил самомнението на агаряните и показал безкрайното превъзходство на християнството.

Когато се докоснали до догмата за Св.Троица, сарацините с насмешка попитали: “Как вие почитате единния Бог в три Лица? Назовават Отца и Сина и Духа. Ако е така (, т.е. ако Бог има Син), дайте Му и жена, за да се разплодят от това много богове”.

Философът, видимо възмутен от подигравката, енергично помолил да не хулят Св.Троица и обяснил, че в Нея се славят Отец, Слово и Дух, три Лица в едно същество. Тук той умишлено избягнал наименованието на втората Ипостас Син първо, за да отстрани непристойния тон от разговора и второ, за да покаже, че наименованието Син не бива да се разбира в земен смисъл, щом негов синоним е високо духовното понятие “Слово”. Словото се възплътило в св. Дева и се родило за нашето спасение. Тъй мисионерът въвел събеседниците си в най-дълбоката тайна на християнската вяра — Боговъплощението, станало чрез света Дева

Мария. Знаейки обаче, че няма да убеди мохамеданите с цитиране на християнските свещени книги, той досетливо се аргументирал с валиден за противника довод и добавил: “както и вашият пророк Мохамед свидетелствува, като пише: “изпратихме нашия Дух при девичата, която изволи да роди”(Алкоран, сура 19, 17).

Това че православният философ познавал Алкорана, не малко учудило сарацините. Продължавайки прението, те запитали: “Ако Христос е ваш Бог, защо не вършите, каквото Той казва? В евангелските книги е писано: Молете се за враговете си и добро правете на ония, които ви ненавиждат и гонят, и обръщайте и другата страна на ония, които ви бият (Лука 6:27-29). А вие обратното, изостряте оръжието си против ония, които постъпват така с вас”.

Младият мъдрец, служейки си със Сократовия метод (10) — чрез въпроси да довежда слушателите си до правилни отговори — запитал: “Ако в закона има две заповеди, кой по-съвършено изпълнява закона: оня ли, който изпълни едната заповед, или който изпълни и двете?” — Разбира се, и двете — отговорили опонентите. Тогава философът пояснил: “Бог е казал: Молете се за ония, които ви обиждат (Мат.5:44). И още е казал: “Никой няма любов по-голяма от тая да положи душата си за своите приятели” (Иоан.15:13). Ние правим това (т.е. воюваме) заради приятелите си, да не би с телесното им пленяване да бъде пленена и душата им”. С тия думи християнският мисионер явно направил намек за жестокия обичай на

сарацините да насилват пленниците да приемат тяхната вяра, което било пагубно за душите на християните.

Учените агаряни, като видели че и тук не могли да поставят госта си в затруднение, казали: “Христос е давал данък за Себе Си и за другите. А вие защо не постъпвате като Него? И ако не правите това за себе си, как не давате дан поне за вашите братя и приятели на такъв велик и силен народ като измаилския? Ние не искаме много — само по една жълтица (на човек) и ще има между нас вечен мир”.

Тук спорът се изместил от религиозна на политическа почва. Сарацините, които налагали непосилни (двойни) данъци на християнските си поданици, сега лукаво предлагали — уж в името на мира и на християнския морал — християните от Византия да плащат данъците на обеднелите християни, живеещи в пределите на халифата. Константин, упълномощен да води само религиозни разговори, а не политически, много ловко излязъл от поставената му клопка, като задал, пак по Сократовски, въпроса: “Ако някой, който има свой учител и желае да върви по неговия път, срещне друг, който го отклонява, то този друг дали му е приятел или враг?” — Враг — бил отговорът. Говорейки така, християнският мисионер намеквал за предателите измежду християните, намиращи се в Багдат, които като агенти на сарацинската власт отклонявали събратята си от пътя на вярата в Христа. Такива предатели имало по всяка вероятност и на трапезата. Те, макар и да не участвували пряко в спора, помагали на сарацинските учени в намирането на евангелски цитати срещу Константина. (11)

После философът продължил: “Когато Христос давал данък, какво царство е било: измаилско или римско?” — Разбира се, римско — отговорили му. На това Константин казал: “Тогава няма защо да ни укоряват, понеже ние, (подобно на Христа — в ск.м.) даваме данък на римляните”. Византийците по онова време назовавали себе си ромеи, т.е. римляни, поради това, че Цариград се наричал нов Рим. С този отговор мъдрият философ затворил устата на противниците си.

Дълго и уморително ще да е било прението на тая царска трапеза, дето отсъствувал халифът, понеже считал за унижение да разговаря с по-низкостоящи от него чужденци. Учените сарацини спорели с философа по много още въпроси из областта на науките и изкуствата. Житиеписецът се задоволява да каже, че нашият мъдрец на всяко запитване давал блестящи отговори. (ЖК, гл. VI, с. 39) Сарацинските учени не могли да скрият удивлението си от мъдростта, разгъната пред тях, и запитали госта: “Отде знаеш всичко това?” Той решил да поунизи гордостта им и рекъл, обличайки мисълта си в притча: “Някой си човек, след като почерпил вода от морето в своите мехове, я понесъл и се гордеел, казвайки на минувачите: Виждате ли тая вода? Никой друг няма такава освен мене. Но дошъл един, който живеел край морето, и му рекъл: На луд ли се правиш, хвалейки се с тия смърдящи мехове, когато ние имаме цяла бездна от тая вода! Така постъпвате и вие. От нас са излезли всички изкуства”. Св. Константин преценил науката на арабите, техните знания и изкуства като “мях вода”, почерпена от морето на гръцката мъдрост широка и бездънна като океана.

Макар и да били победени, арабите искали да поразят госта си с приказните богатства, великолепните дворци, съкровищата от злато, сребро и скъпоценни камъни, събрани в палатите на халифа, и му рекли: “Гледай, философе, тия дивни чудеса, великата мощ и многото богатство на Амермумна, т.е. на сарацинския владетел!” От тези думи изследвачите съдят, че споровете ще да са се водили в самата столица на арабите Багдат, защото едва ли в друг някой град ще е имало толкова великолепие и разкош. Мъдрецът Константин, който е виждал не по-малко велелепие в дворците на византийските императори и който е знаел да цени безкрайното

превъзходство на духовните съкровища над материалните, съвсем спокойно, както подобава на християнски философ, отговорил: “Не е чудно всичко това. На Бог трябва да се въздава хвала и слава, понеже Той е сътворил всички тия неща и ги е дал за развлечение на човечите. Всичко това е Негово, а не на друг някой!”...

Някои от арабите, озлобени от така проведеното прение, решил да погубят солунчанина. Те му поднесли питие, което било смесено с отрова. Не подозирайки опасността, Христовият апостол изпил пиетето и, въпреки очакванията, останал жив. Някои изследвачи на св. Кириловото житие, отхвърлящи чудесата, виждат в това легенда и искат да открият в нея първия намек за рано започналото влошаване на здравето на мисионера, (12) който поради това, пък и вследствие на непосилните трудове умрял твърде млад — на 42 години. Но за вярващите в Евангелието напълно приемлива е забележката на житиеписеца, че Спасителят, Който е казал за верните Си последователи: “Ако изпият нещо смъртоносно, няма да им повреди”(Марк.16:18), избавил и Своя верен служител от смърт и го върнал жив и здрав в отечеството му.

След завръщането си в Цариград, станало подир няколкомесечно отсъствие, вместо да очаква награди и служебни повишения, св. Константин се отказал съвсем от света и се уединил на безмълвие с някой си предан свой човек, който му прислужвал. Дотолкова нестяжат елен се проявил тук Божият служител, че всичко що имал, раздавал на бедните, като нищо не оставял, за утрешния ден, надявайки се, че Онзи, Който промишлява за всички, ще промисли и за него. На един голям празник прислужникът му се оплакал, че няма какво да сложи на трапезата в такъв светъл ден. А той рекъл: “Който някога прехрани израилтяните в пустинята, Той и нам ще даде храна. Иди и покани поне петима бедняци и се надявай на Божията помощ”. Около обяд някой си мъж, подбуждан от Бога към жертвена любов, навярно почитател на отшелника, както обяснява Малышевский (13) донесъл цял товар от храни и 10 жълтици. Какво друго могло да извика в благочестивата душа на Константина това Божие благодеяние освен хвала и благодарност!

Не след много време философът отишъл при брата си Методия, подвизаващ се в един манастир край прочутата малоазийска планина Олимп в областта Витиния и прекарал там няколко години. Олимп бил обсеян с подвижници и монаси. Наоколо населението било не само гръцко, но и славянско. (14) Не това ли обстоятелство привличало двамата братя към туй място? Манастири имало и другаде из обширната Византийска империя. Но солунските братя, следвайки от една страна повика на кръвта, а от друга страна изпълнени с желание да помогнат на тия неуки люде — славяните -, все търсели допир с тях, за да могат да им посветят мисионерската си ревност. Житиеписецът не ни запознава със заниманията на даровития мъж в Олимп, а се задоволява само със забележката, че, като заживял там, Константин започнал да се моли непрестанно Богу и да беседва с любимите си книги.

Проф.Балан не без основания допуска, че тъкмо тук св. Кирил ще да е изнамерил славянската азбука, и ще е пристъпил към първите славянски преводи, ползвайки се от сътрудничеството на своя брат Методий, толкоз повече, че за това най-велико дело на светите братя не остава, според Моравско-панонските легенди, нийде другаде време и място. (15) Ако приемем, че сарацинското пратеничество е приключило към края на 856 г. имало е до 860-861 г., когато вероятно светите братя са се отправили на път за земята на хазарите, достатъчно време за извършването на това крупно и епохално дело — изнамирането на славянската азбука и превеждането на някои най-важни свещени книги на славянски език. Хазарската мисия ще да е

траела не по-малко от две години. Веднага след Хазарската пък мисия следва мисията сред моравските славяни, започнала около 863 г.

На славяните в Моравия свв.братя занесли като най-велик дар наченките на своите преводи от словото Божие и от някои най-важни богослужебни книги. За превода на тия книги, и то на един език, на който нямало до тоя момент никаква писменост, са били потребни безспорно няколко години. Всички тия съображения налагат да се приеме като твърде вероятна хипотезата, че в промеждутъка между сарацинската и хазарската мисии ще да е изнамерена славянската азбука и ще да са направени първите славянски преводи. (16)

Бележки

1. Будилович, А. С. Несколько мыслей о греко-славянском характере деятельности свв. Кирилла и Мефодия. — В: Мефодиевский юбилейный сборник. Варшава, 1885, с. 20.
2. Пак там, с. 21.
3. Малышевский, И. Пос. съч., с. 25.
4. Пак там, с. 26.
5. Трифонов, Юрд. Пос. стат., сс. 308-309.
6. Пак там, сс. 309-310.
7. Пак там, с. 310 и следв.
8. Георгиев, Ем. Пос. стат., с.55; Трифонов, Юрд. Пос. стат., с.307 и следв.
9. Трифонов, Юрд. Пос. стат., с. 316.
10. Срв. Левкиск и Еп. Паржен и, Богослужебная послѣдованя на все лѣто съ житями стыхъ равноапостольныхъ седмочисленныхъ слав-ноболгарскихъ просвѣтителеи. С., 1958, с. 17. [download font]
11. Вж. Малышевский, И. Пос. съч., с. 30.
12. Трифонов, Юрд. Пос. стат., с. 318.
13. Малышевский, И. Пос. съч., с. 33.
14. Вж. Будилович, А. С. Пос. съч., с. 8 ел.
15. Балан.Ал.Т. Пос. съч., св. I, с. 73.
16. Вж. по-подробно у: Погодин, М. П. Пос. реч, с.112 и следв.; Малышевский, И. Пос.съч., с.105 и следв.; Будилович, А. С. Пос. съч., с.18.

МИСИЯТА ПРИ ХАЗАРИТЕ

Както сарацинската мисия на св. Константина Философа се счита от някои крайни скептици за благочестива измислица, така също и хазарската мисия се подхвърля на съмнение. Шлецер например в началото на миналия век писа: “Кирил не е бил в Хазария. В негово време хазарите се считали за най-известен и най-важен народ на тамошната страна. Византийските историци ги споменават съвсем накратко, ... но нийде няма ни най-малка следа, че тези груби азиатци са приели християнската вяра. Те си останали такива, каквито били до самото им изстребване. Тук доказателството на мълчанието е силно”. (1)

Но ако преди повече от 150 години е било възможно да се пише така, днес, след толкова многобройни и проникновени проучвания на всички досега известни на науката древни паметници и извори, имащи отношение към нашия въпрос, такъв краен скептицизъм се оказва голословен и неоправдан.

За науката, както видяхме, стои вече вън от всяко съмнение автентичността на нашите пространни жития като исторически паметници.

А те говорят за хазарската мисия: Методиевото житие съвсем накратко (гл.IV), а Кириловото — най-обстойно (гл.VIII-XI). За хазарската мисия разказва и тъй наречената италианска легенда *Vita cum Translatione S.Clementis* (гл.VI) — един също важен извор, на който изследвачите дават най-голяма вяра. Най-сетне за хазарската мисия свидетелствува и Анастасий Библиотекар, съвременникът на св. Кирила, в писмото си до Гаудерика Велетрийски. (2) Ние ще имаме по-нататък възможност — при разглеждане пренията водени от св. Константин Философ в Хазария с юдеи и мохамедани да се убедим, колко историческа правда и колко непосредствена вяроност в обрисовката на обстановка, местности, градове, обичаи, срещи и разговори има в разказа за хазарското пратеничество. Вярно е, че житиеписецът не е бил съпътник на св. Кирила и не е могъл да чуе водените там разговори, които най-подробно предава. Но както сам ни съобщава в X глава от житието на св. Кирила, той е изложил накратко същественото от пренията въз основа на беседите, съставени от св. Константина Философа по тоя повод и преведени като отделна книга от архиепископ Методий на славянски език. Може ли да има по-достоверен източник за хазарската мисия от написаното във връзка с нея съчинение на самия св. Кирил?!

Следвайки задачата си — да обсъдим критически най-важните факти от мисията при хазарите, ние няма да разглеждаме някои по-странични въпроси, например извикалото много недоумения съобщение в житието за намерените в Херсон “руско” Евангелие и “руски” Псалтир, което според Ягич е истински “*crux interpretum*” за науката, (3) нито ще се спираме подробно върху въпроса за откриване мощите на св. Климента (+ок.100 г.), римски епископ, заточен при император Траян в Херсон и там удавен в морето. Нашата цел ще е при проследяване църковно-мисионерската дейност на св. Константина в Хазария да разкрием догматико-полемическите достойнства на водените от него там беседи, както и да изтъкнем умелите му похвати и методи на мисионер.

Хазария в IX век била голяма езическа държава, управлявана от каган или хан със столица Итил на устието на р.Волга. Границите на хазарското царство се простирали на изток до Каспийско море, на юг — до Кавказ и херно море, на запад — до Днепър и на север — до Киев.

Населението в тая страна било смесица от хазари, славяни и др. народности. Властувашщото хазарско племе било от тюркски произход и се придържало о своите езически обичаи и суеверия. Арабите, които по това време наложили политическото си могъщество на цяла предна Азия, а заедно с това нахлули в Северна Африка и се прострели чак до Испания, проникнали и в земите между Каспийско и херно море и взели да налагат и там мохамеданската вяра. Така южноруските степи, населени главно със славяни, попаднали под културно-религиозното влияние на исляма.

Но тук имало и силно юдейско влияние. Отде дошло то? И.Яцковский обяснява, че големи групи евреи били дошли на Кавказ и Крим от Палестина, Вавилон и от други места още до Рождество Христово. Великите катастрофи, които постигнали евреите при Тита в 70 г. и Адриан в 135 г. и които се съпровождали с ново разсейване на юдеите, дали на Таврида нови заселници, понеже Таврида била едно от местата за заточаване на юдеи. Когато византийските императори Ираклий в VII в. и Лъв Исаврянин в VIII в. повдигнали гонения срещу евреите, последните намирали убежище в Хазария. (4) Арабският географ от XIII или XIV в. Ибн-ул-Азир в съгласие с други историци разказва, че във времето на Харун-ал-Рашид византийският император изгонил от земята си юдеите, и те се настанили при хазарите. Виждайки, че това са прости хора-езичници, те им предложили своята вяра. Хазарите я приели като по-добра и я пазели известно време. (5) Разбира се, това не значи, че целият народ я приел. То се отнася до по-издигнатите и влиятелни първенци. Знае се с положителност, че евреите успели да спечелят за своята вяра каганите, тъй че “се явила цяла хазарска династия, изповядваща юдейската религия”. (6)

Но освен ислямът и юдейската религия християнството също взело да си пробива път в хазарските земи. Византийската империя имала свои колонии в непосредствена близост до хазарското царство. Древногръцкият град Херсон бил главна крепост на елинската култура.

То се разпространявало особено чрез търговските и политически връзки, които хазарите поддържали с Византия. Последната имала интерес да влияе на хазарите религиозно, за да ги сбличава със себе си. При старанието на евреи и мохамедани да наложат своите религиозни възгледи в тая страна и при опитите на християнството да прониква сред населението, неминуемо се дошло до идейни сблъсквания и словесни спорове. За хазарите ставало все по-ясно, че те не могат да остават езичници. Но коя вяра да предпочетат? юдейската религия, изповядвана само от евреите и от една привилегирована класа начело с кагана, била чужда на народа и не могла да обедини масите. Мохамеданската религия се разпространявала от враждебно настроените към Хазария сарацини и затова не била много предпочитана. Християнската пък вяра не била добре позната на висшите и отговорни лица, а още по-малко на непросветените маси. В този религиозен кризис се намирала хазарската държава по времето на св. Кирила. Може би искрен интерес към християнството, а може би желанието за добри отношения с високо-културната Византия подтикнало кагана да се обърне към императора Михаила III за разрешаване на трудния въпрос за бъдещата държавна религия на хазарското царство.

Житиеписецът разказва, че в Цариград пристигнали действително пратеници от Хазария. Те казвали, че, макар и да се кланяли на един Бог, за какъвто явно могли да имат представа от проповедите на евреи и мюсюлмани, те все още държели старите си езически обичаи. Изтъквали, че и евреи, и сарацини се стараели да ги спечелят на своя страна. Помнейки обаче старата дружба и любов с византийците, хазарските пратеници молели да им проведат някой

учен мъж, който да влез в спор с евреи и сарацини, и в случай на успех хазарите обещавали да приемат християнската вяра.

Хазарските пратеници говорели за стара дружба и любов с византийците. Това напълно отговаря на историческите факти, за което между другото свидетелствува следното: в 835 г. хазарският каган помолил императора Теофила, бащата на Михаил III, да му изпрати изкусни строители, а също и материали за построяването на една крепост на р.Дон. Тази молба била изпълнена и по този начин се закрепила още повече дружбата между хазари и византийци. (7)

Михаил III, вероятно по съветите на Фотия, (8) веднага решил да използва за хазарската мисия Константина Философа, който се бил така много отличил в успешните си прения със сарацините и който, макар и да не е знаел хазарския език, е могъл великолепно да се справи със задачата си, понеже владеел и арабски, и еврейски, а особено славянски език, какъвто несъмнено се е говорело от огромните славянски маси в Хазария. (9) Императорът повикал философа от Олимп и, след като му разкрил молбата на хазарите, рекъл: “Иди, философе, при тия люде и им разкрий учението за Св.Троица. Никой не може да стори това по-добре от тебе”.

Богопризваният апостол и мисионер с готовност отговорил: “Ако ми заповядаш, царю, ще отида с радост на такова дело пеш и бос и без нищо, както са ходили апостолите според Христовата заповед”. Михаил III отговорил, че, ако той като частно лице би отишъл там, можел да постъпи по апостолски, за което би заслужил похвала. Но понеже царят го пращал, то, заради честта на държавата, той трябвало да отиде с почести и на държавни разноски.

Св.Константин тръгнал, като взел със себе си и своя брат Методий. Твърде показателна за християнското смирение на св. Методия е подробността, описана по този повод в неговото житие (гл.IV): Макар и да знаел, че главното действащо лице в предстоящата мисия ще бъде Константин, подготвен всестранно за такава дейност, той тръгнал с него, за да му бъде молитвена помощ, проявявайки с това и братска любов към по-малкия брат, и грижа за успеха на Божието дело. Макар и по-голям, той бил готов да служи на Константина като негов раб и да му се покорява във всичко. От това се вижда, какво духовно съвършенство е достигнал св. Методий в Олимпийския манастир, дето се учел на монашеско послушание, на християнски смирение и на молитвен живот.

След като стигнали гръцката крепост Херсон, установили се за някое време в този град. Тук философът, според житиеписеца, изучил еврейския език. Трябва да се предполага, че той всъщност сега по-основно се занимавал със староеврейския език, който щял да му трябва при споровете с юдеите и при цитиране Свещеното Писание в оригинал. В сравнително късо време той подредил в стройна граматическа система познанията си, което за него като талантлив филолог и като професор от Магнаурската школа, не било толкова трудно. Тук между другото го запознали и с някой самарянин, който му донесъл своите самарянски книги — вероятно Мойсеевото Петокнижие, тъй като самаряните само тях приемали от Стария Завет. Поради доброто си познаване на еврейския език, с който самарянския е сходен, и поради изключителното си филологическо дарование св. Константин бързо взел да чете и разбира, с Божията помощ, тия книги, което удивило самарянина. Поразен, той приел християнството заедно със сина си. Този наглед страничен и незначителен епизод свидетелствува за мисионерската ревност на св. Константин Философа да печели човешки души за Христа навсякъде и по всяко време.

В Херсон, според житиеписеца, св. Константин Философ намерил и мощите на св. свещеномъченика Климента, третия по ред римски епископ. След няколко приключения, а

именно, срещата с един хазарски войвода, който искал с ордата си да нападне града, дето се спрели пътешествениците, за да го ограби, но когото св. Константин укротил с мъдрите си увещания, тъй че дори изтръгнал от него обещание, че ще се покръсти, и след щастливото избавяне от скитащите по южноруските степи угри (маджари) — двамата братя продължили морското си пътешествие към Хазария, като преплували благополучно Меотийското, т.е. Азовското море. Слезли на брега, те трябвало да минат през Каспийската врата. Това е проход на Кавказките планини между Кизляр и Дербент. Оттам те стигнали безпрепятствено града на кагана. Трябва да отбележим, че тия твърде подробни и в географско отношение твърде точни указания за изминатия от двамата братя път говори убедително в полза на автентичността на обширното св. Кирилово житие.

Каганът приел с почит пратениците на византийският император. Тук атмосферата за разговори била по-спокойна, отколкото в страната на сарацините. В Багдат главозамаяните от политическото си могъщество и победоносната си експанзия араби се държали надменно и предизвикателно с философа. Затова въпросите, с които отрупвали госта си имали формата на нападки и понякога на язвителни закачки. И само удивителната начетеност, мъдрото самообладание и ловката находчивост на магнаурца могли успешно да отбиват сипещите се един подир друг удари и с точни противоудари да превръщат аргументите на противниците в доводи против тях. Не тъй се водел спорът в Хазария. Тук и еврейските, и мохамеданските учени, а и първенците около кагана, повечето от тях вероятно езичници, както и самият каган, имали почиттелно отношение към високия гост. Като изключим изкусителните въпроси на първия диспутант-хазарин, който искал лукаво да изпита мъдростта на философа, преди той да е влязъл в града на кагана, останалите прения са сериозни и носят отпечатък на високо-научни, задълбочени богословски дискусии. Тук св. Константин е имал възможността не по-малко отколкото при сарацините да покаже обширните си знания, ораторското си красноречие, тънкия си ум, подвижната си и находчива мисъл и диалектичката си дарба.

Разликата в отношението към философа и в начина на разговарянето, която съществува между сарацинската и хазарската мисии, говори в полза на тяхната автентичност. В тая разлика, чужда на всякаква шаблонност, не може да не се съзре вярното отражение на историческата действителност.

След пристигането в столицата, на обяда, председателствуван от самия владетел, Константин бил запитан: “Какво е твоето обществено положение, за да те поставим на подобаващо за тебе място?”. Той отговорил смиреномъдро, украсявайки думите си с библейска картинност, понятна за сътрапезниците му, просвещавани до сега от юдеи в старозаветен библеизъм: “Аз имах велик и славен праядо. Той стоеше близо до царя. Но понеже самоволно отхвърли дадената му слава, бе изгонени, като дойде в чужда земя, обедня и там ме роди. Аз пък, жадувайки за древната чест на моя праядо, не съм успял да я получа още. Аз съм Адамов внук”.

Знае се, какво значи Адамов внук. То значи потомък на съгрешилия Адам, т.е. грешен човек. В думите на св. Константина се съдържа цяла проповед: той смирено изповядал греховността си като внук на Адама, счел се недостоен за каквато и да било чест пред хората, но същевременно изтъкнал, че се стреми към онова високо достойнство, което Адам имал до грехопадението си, и което единствено прави човека достоен за почит. Отговорът бил добре разбран и направил дълбоко впечатление. На считащия се недостоен за чест философ домакините взели да отдават още по-голяма чест.

Каганът пръв вдигнал чашата за наздравица и рекъл: “Пия в името на единния Бог, Който сътвори всички твари!”. Хазарският владетел, изповядващ юдейската вяра, не можел да говори за Бога иначе освен така. Тостът на царя дал не само повод, но и насока на разговорите. Служителят на Св.Троица, който предприел толкова дълъг и опасен път, за да свидетелствува за Троицния Бог, сметнал, че е удобен моментът да започне мисионерската си проповед и затова в наздравицата си пояснил: “Пия в името на единния Бог и на Неговото Слово, Което е сътворило с дума всички твари и чрез Което небесата се утвърдиха, и на Животворящия Дух, на Когото се крепи всичката им сила”. Тези думи с взети от Пс.32, стих 6. Философът досетливо използвал в подкрепа на християнския догмат за Св.Троица не доводи от Новия Завет, който евреите не признавали, а от авторитетния за тях Стари Завет.

Каганът дружелюбно забелязал: “Ние еднакво говорим; различаваме се само в това, че вие славите Троицата, а ние — единия Бог придържайки се о книгите”. Под книги каганът, изповядващ юдейската вяра, разбирал Стария Завет. Философът възразил, че тъкмо старозаветните книги възвестяват Словото и Духа. Но виждайки, че по пътя на умозрителното богословие едва ли ще може да убеди кагана, св. Константин прибягнал до помощта на притчи и сравнения, каквито имал способността на часа да измисля и сполучливо да съчетава в зависимост от обстановката.

“Ако някой почита тебе, — рекъл той, обърнат към кагана, — а словото ти и духа ти не почита, друг пък и трите почита, кой от двамата повече почит ти оказва?” — “Онзи, който и трите почита” — бил отговорът. — “Тъкмо така и ние повече почитаме Бога, като слушаме пророците”, — казал св. Константин и привел известното място от св. прор.Исаия (48:16), дето второто Лице на Св.Троица говори: “И сега Ме проводи Господ Бог и Неговият Дух”.

Виждайки начетеността и силата на философа, присъстващите на обяда евреи се намесили и в желанието си да засилят позициите на кагана казали: “Как може жена да вмести в утробата си Бога, към Когото тя не може дори да погледне, а камо ли да Го роди?”. Философът отговорил, като посочил с пръст царя и първия му съветник: “Ако някой рече, че първият съветник не може да замести кагана и пак каже, че последният му роб може и да го замести, и чест да му направи, как да нарека такъв човек — безумен или умен?” — Юдеите: “Даже твърде безумен”. Философът: “Коя от видимите твари е най-високостояща?” — Юдеите: “Човекът, защото е създаден по Божи образ”. Философът: “Как да не са безумни ония, които говорят, че Бог не може да се вмести в човека, а се е вместил и в къпината (Иzx.3:2-14), и в облака (Иzx.13:21), и в бурята, и в дима, като се явявал така на Мойсея и на Иова!”

За да направи по-ясна християнската сатириология, мисионерът започнал да обяснява, че е било нужно Бог да се роди като човек от жена. Защото, според неговите думи, “човешкият род, който дошъл до растление, от кого другиго би могъл да приеме обнова, ако не от Твореца?... За излекуване на човешкото естество Бог е трябвало да приеме човешка природа. Когато лекарят иска да положи пластир на болните, на какво го полага — на дърво или на камък? Ако така постъпи, ще се излекува ли от това човекът?” — питал философът смълчаните и слушащи с внимание евреи.

Богато начетеността в св. отеческата литература философ сипел доказателства след доказателства. Сравнението му с пластира напомня следната мисъл на св. Атанасия: “Когато човекът бил създаден и било необходимо да се излекува... онова, което е било вече създадено, тогава Лекарят и Спасителят е трябвало да дойде при създаденото, за да излекува съществуващото. За това Той е станал човек и е употребил в действие човешкото оръдие —

тялото”. (10) Магнаурският възпитаник познавал и ползувал добре светите Отци. За да убеди събеседниците си, че предложеното от него учение е учение на Св. Писание, привел им молитвата на Мойсея: “Не в каменен гръм и не в тръбен глас ни се явявай Господи, но се всели в нашата утроба, като отнемеш нашите грехове”. И добавил: “Така говори Акила”. (11)

Защо поменавя тук философът Акила? Защото, ако бе поменал превода на 70-те тълковника, който Църквата е приела като предаващ по-ясно от всички други гръцки превод месианските пророчества на Стария Завет, никой от събеседниците евреи не би се съгласил да слушал по-нататък доводите на философа. А Акила бил авторитет за евреите. Той бил грък, живял през времето на римския император Адриана (117-138) и, както свидетелствува за него св. Епифаний (Mens. et Pond., 14), приел християнството, но скоро бил отлъчен от Църквата, понеже не искал да се откаже от своите астрологически увлечения. Напуснал християнството, той станал юдейски прозелит и като ученик на равините усвоил равинистичния начин на тълкуване Св.Писание, след което превел на гръцки език Стария Завет (около 140 г.). (12) Следвайки буквално еврейския текст, той някъде отежнявал смисъла и от угода на евреите се стараел даже нарочно да замъглява яснотата на старозаветните пророчества, отнасящи се към Христа. (13)

С използването превода на Акила св. Константин Философ подражавал на методите на древните християнски апологети, които за по-голяма убедителност цитирали в писанията си валидните за противниците на християнството езически философи. Нашият мисионер си бе служел пред сарацините с Корана, а сега пред евреите използва превода на Акила. Това е умел похват, който свидетелствува от една страна за тактичност и съобразителност, а от друга страна — за голяма начетеност.

Подир завършването на обяда разговорите се прекратили, и всички се разотишли, след като си определили ден, в който да продължат събеседванията си.

В следващата беседа евреите повдигнали въпроса, кой закон е даден от Бога най-напред: Мойсеевият ли, или християнският? Философът тутакси схванал, че евреите искат да извлекат предимството на Мойсеевия закон от предимството му по времепооявяване и веднага обезсилил техния аргумент със забележката: “Ако искате да се придържате о първия закон, тогава трябва да се откажете от обрязването”. Евреите: “Защо говориш така?”. Философът: “Кажете ми открито — в обрязването ли е даден първият закон, или в необрязването?”. Евреите: “Мислим, че в обрязването”. За да им докаже, че се заблуждават, философът им рекъл: “След като Адам наруши заповедта и отпадна, не даде ли Бог закон най-напред на Ноя, наричайки закона завет? (Ной е живял преди Авраам, от когото води началото си обрязването. — Бит.17:10-14 — в ск.м.). Той му каза: Ето, Аз заключавам Моя завет с вас и с потомството ви подир вас (Бит.9:9)... Защо говорите, че вие държите първия закон?” Евреите възразили, че те действително държат първия закон — Мойсеевия. Защото при Ноя не е имало закон, а завет. Едно е закон, а друго завет. Философът с много цитати от Писанието доказал противното, — че законът се нарича и завет. Той припомнил думите на св. прор. Иеремия, който тъкмо Мойсеевия закон нарича завет (Иер.11:2-4) и особено подчертал, че е предвъзвестено от пророците отменяването на старозаветния закон и е обещано даването на нов завет (Иер.31:31-33), понеже старият закон бил потъпкан и отхвърлен от юдеите (Иер.6:19).

Нямало възможност да се противоречи на тия неопровержими доказателства, и евреите признали: “Така е. Но не е още дошло времето на Помазаника”, т.е. очаквания Месия. Философът им рекъл на това: “Какво още очаквате, като виждате, че йерусалим е разрушен, жертвите прекратени, и всичко предсказано от пророците за вас се е сбъднало!”. Според

предсказанието на Малахия, от слънчевия изток до запад, т.е. по цялата земя ще се слави Божието име между народите, и на всяко място ще кадят тамян на Бога и ще Му принасят чисти жертви (Мал.1:11). Това се отнася към месианските времена и то се е сбъднало. То не се отнася към еврейския народ. Защото Мойсей при най-добрия случай на свято спазване Божиите заповеди обещал на еврейския народ да се разпростре само в следните граници: от пустинята и Ливан и от реката Ефрат, дори до морето, що е на запад (Втор. 11:22-24). “А ние, народите — заключил св. Константин — се благославяме от Авраамовото семе, излязло от Иесеевия корен (Бит.26:4; 28:14) и наречено очакване на народите”(Бит.49:10 — по 70-те).

С апостолско вдъхновение мисионерът продължил да разкрива пред хазарските юдеи смисъла на старозаветните месиански предсказания, припомняйки пророчеството на Захария: “Ликувай от радост, дъще Сионова... ето, твоят Цар иде при тебе... кротък, възседнал на о слица... Той ще възвести мир на народите, и владичеството Му ще бъде до земните краища”(Зах.9:9-10) — “Като виждате всичко това изпълнено, кого друго чакате?” — запитал той и, бидейки неизчерпаем в знанията си и необорим в доказателствата си, продължил да привежда нови и нови доводи из пророчествата на Даниила за седемте седмини (Дан.9:24-27) и за царствата, от които при желязното царство, т.е. римското, камъкът, откъснат от планината не с човешки ръце (Дан.2:45) и означаващ Месия, разрушава римското царство, за да въздигне християнското царство, което ще стои вечно. След това мисионерът припомнил познатите пророчества за раждането на Месия от Дева (Ис.7:14) във Витлеем (Мих.5:2), както и други някои пророчества.

На забележката на евреите, че те са благословеното семе от Сима и имат благословието на Ноя (Бит.9:26), философът отговорил осведомено: “Благословието на вашия отец не е нищо друго освен хвала, отправена към Бога. До вас тя не се отнася, защото е казано: “Благословен да е Господ Бог на Сима”(Бит.9:26). А за Иафета, от когото сме ние, е казано: “Да разшири Бог Иафета, и той да се посели в шатрите Симови”(Бит.9:27). Евреите възразили: “Как вие се считате благословени, възлагайки упованието си на човек?! Свещените Писания проклинат такива”. Философът, служейки си все със Сократовия метод, поставил противовъпрос: “Давид проклет ли е, ли благословен?”. Евреите: “Твърде благословен!”. Философът: “Ние се уповаваме на Тогова, на Когото се уповавал и той; защото сам казва в псалмите: “Човекът, който беше в мир с мене, комуто се осланях”.(Пс.40:10). А Човекът Христос е Бог!”.

След това евреите заговорили за обрязването, за яденето на свинско и заешко месо, и пр. и на всички тия въпроси получили мъдри, обосновани с цитати от Писането отговори. Каганът видимо бил много доволен от така проведените беседи и накрай, не можейки да се сдържи, казал: “От Самаго Бога ти си изпратен при нас да ни наставляваш. Вещ в Писанията, ти всичко поред ни обясни, като ни наслади с твоите медени слова от светите книги. Ние сме неуки, но вярваме, че ти си от Бога”. В заключение той помолил, когато се съберат за следващия разговор, философът пак да ги поучи със своите притчи.

Следващата беседа имала за тема централния въпрос — коя вяра е най-добрата. Житиеписецът не казва привържениците на коя религия този път са имали инициативата в задаването на въпроса. Но предположението на Мальшевский, че това ще да са били езичниците и мюсюлманите, има за себе си известни опори в текста.

Философът пристъпил към разглеждане на трудния проблем със следната притча: Двама съпрузи — мъж и жена — живели в голяма чест при някой си цар. Но съгрешили пред него и били изгонени от царството му. В изгнаничеството родили им се синове. Но всички живеели в

нищета. Тогава синовете се събрали да решат въпроса — кой начин да изберат, за да се върнат в предишното достойнство. Ала не могли да се споразумеят, защото един съветвал едно, друг — друго, трети — иначе. “Чий съвет да се последва? Не най-добрия ли?” — попитал философът. Събеседниците се съгласили с това, но забележили, че не може да се установи, кой е най-добрият, понеже всеки счита своя за най-добър. Юдеите хвалят своята религия, сарацините пък — своята. Схващайки с тънкия си ум, че по тоя път на субективно надценяване от страна на всекиго своята религия никога няма да се стигне до разрешаване на проблема, св. Константин се досетил мъдро да намери обективна база за неговата правилна постановка и убедително разрешение. Той си послужил пак със Сократовия метод.

“Кажете ми — казал той — от какво произлезе първото падение? Не от гледането ли на сладкия плод и не от пожелаването ли на божеско достойнство?” — “Така е” — съгласили се събеседниците. Мисионерът наблегнал върху похотливото невъздържание на първите човечи, причинило греховното боледуване на цялото човечество. Подобно на добрите лекари той установява най-напред причината на болестта и след това говори за правилното ѝ лекуване. “Представете си — продължил той, — че някой се разболе, след като е ял много мед или е пил студена вода, и дойде лекар и му каже: Яж още повече мед и ще се излекуваш, а на онзи, който е пил студена вода, рече: Напий се със студена вода и застани гол в студа и така ще се изцериш; а друг лекар посъветва не така, но предпише противоположното лекарство: вместо мед — пост и горчиво питие, а вместо студена вода — топла и съгриване на тялото, кой от двамата лекари е по-изкусен?” Всички отговорили: “Онзи, който предписва противоположни лекарства. Похотната сласт трябва да се умъртвява с горчилките на тоя живот и гордостта — със смирение. Противоположното с противоположно се лекува”. Философът похвалил дадения отговор като правилен и оттук довел слушателите си до християнската вяра. В противовес на Мохамедовата, позволяваща на човека разни грехове (напр. гнева и похотта, за които мисионерът бе говорил пред сарацините в първата си мисия), християнството предписва смирение, кротост, въздържание, целомъдрие и други добродетели, все трудно постижими, изискващи себелишения, борби със себе си, което е мъчителен подвиг. Всичкото това богатство от мисли Константин Философ събрал в следното изречение: “Христовият закон разкрива суровостта на живота по Бога”. Но с тази суровост и строгост се постига резултатът на изцелението.

Трябва да се предположи, че пратеникът на Цариград ще да е развил тия свои мисли пред събеседниците си много по-обстойно, отколкото ги предава житиеписецът. Та нали сам той признава, че е описал всички тия беседи накратко, ползувайки се от книгите на философа, към които той и препраща читателите си, и които могли да се намерят в славянски превод, направен от архиепископа Методия (гл.Х, с.52). От тия именно автентични и пълни беседи можело, според житиеписеца, да се почувствува словесната сила на философа, идваща му от Божията благодат, която го правела да бъде като “горящ пламък срещу противниците”.

Трябва много да се съжالياва, че оригиналното съчинение на св. Константина е загубено. След смъртта на св. Методия при изгонването на учениците му от Моравия това съчинение ще да е пропаднало заедно със всичко друго, останало от притежанието на Методия. (14)

Колкото се приближавали към своя край, толкова разговорите ставали по-оживени и по-драматични. Философът разкрил християнската вяра пред евреи, мохамедани и езичници. Евреите се оказали победени. Блестящите знания и силните доводи на госта го издигнали в очите на всички. Все пак мохамеданите се опитали да защитят своята вяра и честта на Мохамеда. хрез един свой говорител те задали въпроса: “Кажи, гостенино, защо вие не държите

за Мохамеда? Та той хвали в своите книги твърде много Христа, казвайки, че се е родил от Дева, че е бил велик пророк, възкресявал мъртви и лекувал всякакви болести с голяма сила” (Алкоран, сура 3,35;19,27;3,48). Вместо да отговори направо, философът използвал антагонизма, съществуващ между юдействащи и мохамеданстващи в Хазария и твърде досетливо призовал кагана за арбитър в спора, знаейки, че каганът като изповядващ израилската вяра, не може да признае Мохамеда за пророк. “Нека между нас съдия бъде каганът! Кажете, царю, ако Мохамед е пророк, как ще имаме вяра в Даниила? Защото той каза: Със Христа всяко видение и пророчество ще се прекрати (Дан.9:24). А как Мохамед може да бъде пророк, като се е явил подир Христа? Ако наречем него пророк, трябва да отречем Даниила!” Тук се обадили евреите в защита на Даниила против Мохамеда: “Каквото е казал Даниил, казал го е чрез Божия Дух. Всички знаем, че Мохамед е лъжепророк и пагубник за спасението на всички”...

Както някога св. ап.Павел, за да се избави от трудното положение на подсъдим, комуто искат смъртна присъда, прибегнал до тактиката да скара съдиите си помежду им, като настроил фарисеи против садукее (Деян.23:6-7), така и философът от Солун, за да доведе до тържество проповядваното от него Христово учение, настроил юдеите против мохамедани. Тогава един голям хазарски сановник, “първият съветник”, навярно езичник, който обаче с голямо внимание слушал пренията и си вадел съответни заключения, рекъл, обърнат към привържениците на сарацинската вяра: “С Божията помощ гостът повали на земята всичката еврейска гордост, а вашата изхвърли оттатък реката като нечиста”. После, обръщайки се към всички, тържествено заявил: “Както Бог е дал на християнския цар власт над всички народи и съвършена мъдрост, тъй им е дал и вяра (съвършена) и извън нея няма за никого вечен живот. Богу слава во веки!”. В отговор се чули много гласове, които казали: “Амин!”. Това трогнало мисионера. Като видял, че трудът му не е съвсем безплоден, със сълзи на очи той рекъл на всички: “Братя и отци, приятели и чедра, ето Бог дава разум и съответен отговор на всичко. Ако още има някой, който се противи, нека дойде и ни оспори, или бъде оспорен! Който се окаже послушен, нека се кръсти в името на Св.Троица! Ако пък някой не иска, това няма да бъде мой грях. Той ще отговаря на съдния ден, когато Стариият по дни седне да съди като Бог всички народи”(Дан.7:9-10).

Резултатът от пренията, макар и не много голям, бил твърде насърчителен. Предоставено било на свободното решение на всекиго да се кръсти, ако желае. Кръстили се около 200 души, вероятно все знатни хазари, чиято влияние поставяла християнството, доскоро спъвано от фанатичните евреи и мохамедани, в привилегировано положение на религия, спечелила диспута. Оттук натъй под закрилата на завоюваната от св. Кирила веротърпимост, то могло вече по-спокойно да си пробива път в Хазария.

Като имаме предвид, че народната маса в тая страна била славянска, делото на св. Константина Философа, погледнато в перспектива, изведнъж добива огромно значение. Християнството било официално признато в южноруските земи. Мохамеданството и юдейството били дискредитирани, и тяхното разпространение било ограничено. Това имало колосални исторически последици. Подготвена била почвата за бъдещия победен марш на Христовото учение сред руските славяни. Всичко това не закъсняло да даде плодове. Киевска Русия не след много време (в 989 г.) признала вярата, проповядвана от Константина Философа, и приела от България богатата славянска книжнина, създадена от свв.братя.

Каганът, който безспорно бил повече хитър политик, отколкото ревнител за намиране на истинската вяра, написал на византийския император писмо, в което между другото съобщавал,

че разбрал истинската вяра, че издал заповед — които пожелаят да се кръстят, и че и той се надява да стори същото. Изпращайки философа, каганът му предложили богати подаръци. Но истинският апостол Христов решително отказал да вземе каквито и да било дарове. Ръководен от своята християнска любов към страдащите, а може би изпълняващ и императорски инструкции, той помолил царя: “Дай ми колкото гръцки пленници имаш тук! Това е за мен по-ценно от всякакви дарове”. Освободени били 200 неволници, които радостният мисионер отвел със себе си. Тъй приключила хазарската мисия.

На връщане пътниците трябвало да минат през обширната степ, която се простира на запад от устието на Волга. Това място било безводно. Всички се пръснали да търсят вода, но напразно. Най-сетне намерили мочурище със солена вода. Ала тя била толкова горчива на вкус, че не могло да се пие от нея. Тогава св. Константин рекъл на брата си: “Непоносима е вече жаждата ми. Почерпи от тая вода! Този, Който някога превърна за израилтяните горчивата вода в сладка (Иzx.15:23-25), Той и нас ще зарадва”. Почерпили от водата и, като отпили, я намерили сладка и студена. Тогава прославили Бога, Който върши такива чудеса за Своите раби, и освежени продължили пътя си.

Според нас, не от любов към чудесата житиеписецът е разказал тази случка, а защото е станала. Ако той не държеше за истината и ако имаше пристрастие към чудесните измислици, можеше да изпъстри житието с много чудесен елемент. В същност разказаните чудеса са много малко, и това подкупва някак си доверието в полза на тяхната автентичност. От тях лъха благодатна сериозност. При това, богословски погледнато, те носят всички белези на достоверните чудеса. Любопитно е да се отбележи, че описаният случай с горчивата вода в безводната местност, която минавали св.братя по обратния си път, потвърждава характера си на исторически вярно повествуване, като се вземе предвид географията на въпросната местност. Св.братя са минали областта, известна днес под името Калмицка степ. Из тая степ, според описанията на специалисти географи, се среща тук-там вода в блата. Поради това, че почвата е смесена със солени пластове, водата в блатата е горчиво-солена.¹ Житиеписецът правдиво съобщава: “Обрѣтъше въ слатинѣ водицѣ” и пр. “Слатина” произлиза от старославянската дума сланѣ=солен и означава мочурлива местност, дето водата има горчиво-солен вкус. От тук е ясно, че онова, което би могло да се стори на някои легендарно, всъщност е свидетелство за истинността на разказа.

В Херсон двамата солунци направили посещение на архиепископа. На вечерята философът се обърнал неочаквано към него с молба да го удостои с молитвата си и с благословението си, както един баща би сторил това. Запитан насаме, защо постъпил така, философът отговорил: “Той утре ще се прибере при Господа и ще ни остави”. Това се сбъднало.

Изпълнен с благодат, св. Константин показвал голяма ревност за спасението на хората, с които се срещал. Той не се чувствувал само като царски пратеник, за да си позволява след успешното изпълнение на дадена мисия безгрижен отход, а продължавал да мисионерствува навред по пътя си като Божи пратеник, като апостол, защото няма свършване на възложените задачи до края на живота. Тъй например, той проявил похвално усърдие за очистване нравите на малкото фулско племе, населяващо известна част на Кримския полуостров, племе вече покръстено, но продължаващо да робува на някои езически обичаи. Св.Константин забелязал, че под един голям дъб, считан за свещено дърво, покровителствуващо мъжете, фулците изпълнявали някакви свещенодействия, които нямали нищо общо с чистата християнска вяра. (16) Философът застанал пред тях и взел да им проповядва: “Елините (езичници) са наследили вечната мъка, понеже се кланяли на небето и земята, на тия големи и прекрасни творения, като

на Бог. А вие, които се кланяте на една толкова обикновена вещ — дървото, предназначено за огъня, как ще избегнете вечния огън?”. Те взели да се оправдават: “Ние вършим това не от сега, но сме го приели от дедите си. Така получаваме отговор на нашите прошения, и пада изобилен дъжд... Ако някой се осмели да отсеке дървото, ще умре, и ние няма вече да видим дъжд”. Философът взел да ги поучава от Св. Писание и ги увещавал да познаят Бога, Който ги е сътворил. Накрай за изобличение на суеверието им, несъвместимо с чистата и трезва християнска вяра, той им казал: “Ето Евангелието на Новия Божий Завет, в което сте се кръстили”. С кротки и вразумителни думи той ги увещал да отсекаат дъба и да го изгорят. Те склонили. Целунали Евангелието и отсекли дъба. Същата нощ паднал благодатен дъжд.

След благополучното си завръщане в Цариград св. Константин се представил на императора, докладвал му за резултатите на мисията и му предал писмото на хазарския цар. Уморен от трудното пътешествие и чувствайки се недобре, той се оттеглил на безмълвие и уединена молитва, а може би и на труд над славянските преводи, в цариградската църква “Св.Апостоли”, която служела за гробница на царете и патриарсите. Тоя храм се намирал под прякото ведомство на патриарха, какъвто по това време бил знаменитият св. Фотий. За да търси уединение в църква, пряко подведомствена на Фотия, Константин ще да е имал най-добри отношения с него и ще да е държал неговата страна по време на печалния раздор между него и Игнатия.

На св. Методия, който се ползувал с име на високо духовен църковник, била предложена от св. Фотия архиепископска катедра. Но той отказал поради смирение, а може би и поради взетото си вече решение, след изнамирането на славянската азбука, да помага на брата си в превеждането на Библията и богослужебните книги на славянски език. Той се уединил в манастира Полихрон край морето, близо до малоазийския Олимп, и там се подвизавал като игумен.

Бележки

1. Нестор, Русския летописи на древне-славянском языке, II. Перевел с немецкого Д.Языков. СПб, 1816, с. 556.
2. Балан, Ал. Т. Пос. съч., св. II, с. 198; 244-247.
3. Воскресенский, Г. Пос. стат., кол. 299.
4. Яцковский, И. Хазарская миссия свв. Кирилла и Мефодия. Вера и Разум, №13, Харьков, 1893, с. 55.
5. Еж.Горский, А. В. Жития свв. Кирилла и Мефодия, вж. Кирилло-Мефодиевский сборник. М., 1856, с. 15, заб. 9.
6. Яцковский, И. Пос. стат., с. 56.
7. Мальшевский, И. Пос. съч., с. 40.
8. Милаш, Н. Славянските апостоли Кирил и Методий и истината на православието, С., 1903, с. 305.
9. Гильфердинг, А. Ф. О Кирилле и Мефодие к тысячелетней их годовщине. Вж. Кирилло-Мефодиевский сборник. М., 1865, с.161.

10. Athanasius Magnus. Oratio de Incarnatione Verbi, cap. 20, Migne, P G., col. 129.
11. Балан, Ал. Т. Пос. съч., св. I, гл. IX, с. 45.
12. The Oxford Dictionary of the Christian Church, London, 1958, p.77.
13. Вж. И. Малышевский. Пос. съч., с. 56, заб. 1.
14. Балан, Ал. Т. Пос. съч., св. I, с. 76.
15. Вж. Калмыцкая степь, Энциклопедический словарь, т. XIV. СПб, 1895, с. 68.
16. Вж. по-подробно у: Дуйчев, Ив. Пос. стат., сс. 103-105.

МИСИЯТА В МОРАВИЯ

Моравия, гъсто населена със славяни, дълго се намирала под гнета на аварите. В 796 г. Карл Велики успял да разгроми аварската държава и да наложи властта си над славяните. За да затвърди своето господство в новозавладяните земи, той се постарал да насади в тях християнската вяра. Моравия и Панония били подчинени в църковно-административно отношение на залцбургския архиепископ.

Сред покръстените славяни работели латино-немски духовници. Те извършвали богослужението на единствения на Запад богослужебен език — латинския, а проповядвали на немски, понеже не знаели славянски. Проповедта на говоримия език била допустима съгласно взетите на съборите във Франкфурт (794), Ахен (801) и Майнц (813) решения — свещенослужителите да благовестуват на понятния народен език и даже да четат на него Символа на вярата и някои молитви.(1) По силата на тия решения могло следователно да се проповядва и на славянски език. Но нямало кой да върши това. Латино-немското духовенство нито владеело езика на славяните, нито искало да се допуска славянска проповед, поради асимилаторските стремежи на немската политика. Естествено това не се нравело на западните славяни.

При Моймир (818-846) моравците успели да си създадат своя държава, която, макар да се намирала под протектората на немците, крепнела в национално самосъзнание и в стремеж към самостоятелност. При Ростислава (846-870) Моравия успяла да си извоюва пълна независимост. Новата суверенна славянска държава граничела на запад със силното царство на Лудвика Немски (843-876), а на изток — с Борисова България, която стигнала в разширението си до големите реки Сава и Тиса.

Като се боял и от немци, и от българи, Ростислав взел да насочва погледа си към влиятелната Византия, отдето се надявал да получи проповедници на славянски език, а заедно с това и църковна самостоятелност. С такава обърната към Византия политика той разчитал да добие двойна полза: чрез славянската проповед — парализиране на немското асимилаторско въздействие, а чрез приятелските връзки с Византия — подсигуряване гърба си откъм опасната България. Ростислав не може да не е знаел, че в пределите на ромейската империя живеят много славяни. Той може би даже е бил чувал за прославения мисионер Константин Философ, славянин по произход, и затова с толкова ясна и конкретна молба се обърнал към Михаила III. (2) Според житиеписеца, пратените от него посланици се явили пред императора и му казали от името на своя владетел следното: “Нашите хора се отказаха от езичеството и започнаха да се

придържат о християнския закон. Ала ние нямаме такъв учител, който да ни обясни на наш език истинската християнска вяра, та, като видят това, и другите страни да подражават нам. Затова изпрати ни, царю, такъв епископ и учител! Защото от вас всякога излиза добър закон по всички страни”(ЖК, гл.XIV, с.57).

След като предава тия думи на Ростислава, вероятно поднесени на византийския император в писмена форма, житиеписецът разказва, че Михаил III свикал придворен съвет, в който участвували вуйчо му Варда, изрично споменат в житието, и други важни сановници, между които вероятно и патриарх Фотий. Царят поканил на тоя съвет Константина Философа, запознал го с просбата на моравците и му рекъл: “Знам, философе, че не си добре със здравето, но ти трябва да отидеш там! Никой друг не може да свърши тази поръчка така, както ти”. Методиевото житие допълва, че императорът добавил още: “Ще ти дам големи дарове. Иди, като вземеш със себе си и своя брат игумена Методия. Вие сте солунци. А всички солунци добре говорят славянски” (ЖМ, гл.V, с.88).

Тук за пръв път житиеписецът на св. Кирила говори за разклатеното му здраве. Може би тежкото пътешествие до Хазария и назад, свързано с много неудобства и лишения, а може би доброволните и непосилни трудове, с които философът изпълвал дните и нощите си в съставяне на славянската азбука и в работа над преводите, подкопали здравето му. То ще да е било доста влошено, за да споменава за него и императорът.

Св.Константин отговорил: “Макар и да съм немощен и болен телом, ще отида”. Този отговор ни насочва към ценни заключения. Мисионерът не се подвоумил дори и при доста разклатеното си здраве да даде съгласието си по две причини. Първата, която можем да наречем субективна, е тая: Св.Константин се е чувствувал призван за мисионер. Той се отказал от светски живот, не приел предлаганите му високи служби и без колебание оставил даже Магнаурската школа, за да отиде да защитава християнката вяра при сарацините, готов да умре там за Св.Троица. Същата мисионерска ревност той проявил и когато му предложили мисионерско пътешествие до хазарското царство, дето бил готов да отиде пеш, бос и без нищо, подобно на апостолите. Така горяла душата му за проповядване и разпространяване на християнството! И ако мисиите сред чуждите нему народи толкова го привличали, колко повече ще да го е въодушевила мисълта, че ще може да мисионерствува сега сред славяни, с които той се чувствувал кръвно свързан!

Обективната причина, която и при болезненото му състояние го склонила да даде съгласието си за мисионерствуване в Моравия била следната: Св.Константин се чувствувал подготвен тъкмо за апостолска дейност сред славяните много по-добре, отколкото за всичките си досегашни мисии, едно, защото е знаел отлично славянския език, второ, защото е бил вече открил славянската азбука и трето, защото бил започнал и преводите на свещените библейски и богослужбни книги, начевайки с избраните евангелски четива, първото от които е пасхалното: “Испрѣва бѣ Слово, и Слово бѣ № Бога, и Богъ бѣ Слово” (Иоан.1:1). Да би се отказал сега от предложението, би значело да пропадне цялото му дело. Затова, макар и болен, той се съгласил.

Досега с никого, освен с брата си, философът не бил споделял съкровената си мисъл — да създаде славянска писменост за непросветените славянски маси. Сега, по повод поканата да отиде мисионер сред славяните в Моравия той ще се опита пред императора и неговите съветници да направи първата стъпка за разкриване на своя план. В по-нататъшния разговор между него и Михаила III ние виждаме тъкмо такова тактично пристъпване към разбулване на дълго скриваната тайна — просвещаване на славяните чрез славянска писменост! След като е

изразил по принцип съгласието си да мисионерствува сред моравците, светият мъж изведнъж поставя условие, той, който никога до сега при предишните си мисии не бе поставял никакви условия: “Ще отида с радост там, ако имат букви (следователно и книги) на своя език”.

Не е бил той човекът да не знае, че моравците нямали своя славянска писменост. С поставянето на неочакваното условие той искал да подготви царя да възприеме мисълта, че такива букви са необходими за успешното мисионерствуване сред славянството и, като го убеди в това, да спечели съгласието му за създаване на славянска писменост.

С това, че св. Кирил е представен като пръв, който повдига въпроса за славянски букви, стават ясни две неща: 1. че не у другия, а у него най-напред се е появила идеята за създаване на славянска писменост, и 2. че не друг, а той я е осъществил. В двете тия неща, особено в първото, се крие всичкото величие на св. Кириловия гений. Не е толкова трудно да измислиш нова азбука при наличието на съществуващи стари азбуки, няколко от които Константин като филолог е познавал, макар и зафиксирани на особените звуци, свойствени на славянския език, да не е лека работа. Не е също така най-трудното нещо да превеждаш на новия език с новоизмислената за него азбука свещените книги, щом си отличен познавач и на стария език, от който превеждаш, и на новия, на който превеждаш. Но да дойдеш, при сложната тогавашна политическа и духовна обстановка и при владеещия умовете триезичен предразсъдък до идеята да създадеш за презираните некултурни варвари-славяни азбука и да пожелаеш да ги издигнеш до нивото на образоваността чрез създаването на славянска писменост, — ето това е било нещо грандиозно, нещо, което е могло да се роди само в главата на един гениален, прозорлив и равнопостолен мъж, какъвто безспорно е бил св. Кирил. Не напразно в идването до идеята за славянска писменост мнозина съзират върховната и най-светла проява на Константина Философа. (3) Тя съставя неувяхващия венец на неговото безсмъртно име.

Мъдрият солунчанин досетливо използвал идването на Ростиславовите пратеници в Цариград като най-удобен момент, за да издействува от византийските политически и духовни власти позволение за славянската писменост в името на евангелизирането на славяните.

Не е наша задача да разглеждаме тук спорния въпрос, кога точно и при какви обстоятелства у св. Кирила възникнала идеята да създаде славянска писменост. За нас е достатъчно твърдо доказан фактът, че той е изобретателят на славянските букви, и че той и брат му Методий първи започват да превеждат на славянски свещените книги и богослужебните последования и то, както основателно се предполага, на езика на българските славяни, (4) понеже тоя език те са усвоили в Солун още въщи като деца. Явно е също, че магнаурецът дълго се е готвел за мисионер сред славяните, като имал предвид най-близките до Византия славяни — българските. Съобщението в краткото житие “Успение Кирилово”, че той още преди да отиде при сарацините, което е станало към 855-856 г., е посетил една славянска област по течението на р.Брегалница, дето мисионерствувал сред славяните и им написал книги на славянски език, (5) може да се вземе като далечна следа на една загубена историческа диря, толкоз повече че това съобщение съвпада с датата 855 г., която херноризец Храбър обявява за изнамирането на славянската азбука. Правещият впечатление отказ на философа от всякакви светски служби и дори от прилягащата му повече от всичко друго преподавателска дейност в Магнаурската школа, както и неговото уединение в манастири при силно подчертания му стремеж към църковно-обществена вътрешна и външна мисионерска дейност ние си обясняваме с това негово тайно желание — да се посвети изцяло, чрез основна подготовка, на апостолско-просветително мисионерствуване сред славяните.

При неблагоприятните тогавашни условия на триезичие и политико-асимиляторски стремежи, характерни не само за немците, но и за византийците, които също се стараели всячески да претопят славяните в пределите на Византия, (6) просто опасно е било да се мисли за славянска азбука. Това ни дава основание да предполагаме, че св. Константин дълго ще да е обмислял, как да се проведе създадената вече славянска писменост, толкова необходима за резултатното и трайно просвещение на славяните. За него, обичайния православната вяра и познаващия пагубността на еретичеството, е било основна грижа — славяните да се приобщят към православието. На тая цел, както и на целта да се просветят неуките еднокръвни братя, той подчинил изнамирането на славянските букви. За него е било съвсем ясно, че без писменост истинското учение лесно може да се изопачи, докато написаното учение остава твърдо и неизменно. Тъкмо това обстоятелство той се решил да изтъкне сега пред дворцовия съвет, за да издействува позволение за славянската писменост.

В житието му са предадени тия негови кратки и на пръв поглед загадъчни думи, отправени към Михаила III: “Кой може да пише беседа на вода и да си навлече еретическо име?” Какво означават те? — Правилно ги тълкува проф. Ив. Дуйчев, като казва: “Константин Философ желал да изтъкне невъзможността и безполезнаостта да се извършва истинска мисионерска дейност сред населението на великоморавските земи без помощта на писменост. Без да бъде скрепена чрез писменост, християнската проповед рискувала да бъде зле разбрана, зле тълкувана и разпространявана и поради това можела лесно да се превърне в еретическа, сиреч неортодоксална доктрина”. (7)

Да си навлечеш име на еретик е било нещо особено опасно в оная епоха. Няма ло по-страшно провинение от държавната измяна и от еретичеството. А ето сега и двете тия опасности висели над главата на онзи, който искал да въведе славянската писменост. В държавна измяна могли да го обвинят политическите деятели, виждайки в славянската азбука подстрекателство на славяните към самостоятелност. А в еретичество могли да го обвинят някои духовници и особено триезичниците, които считали въвеждането на нова писменост за непозволено отклонение от установения църковен път. Разбира се, Константин е бил далеч от мисълта и за държавна измяна, и за еретичество. Но как би могло да се избегнат и двете тия опасности при разпространените тогава предразсъдъци и при сложната църковно-политическа обстановка?

Нехалкидонските (монофизитските) и ориенталските църкви, отклонили се от Византия по политически причини, били изпаднали в неправославие. Те си служели в култа и в богословското просвещение със своите национални езици и с това създали у византийците ненавист към въвеждане на народните езици в богослужението. Поради техния пример всяко езиково нововъведение сред славяните би могло да буди подозрение за уклон към църковно-вероизповеден сепаратизъм и към еретичество.

От друга страна триезичниците, каквито имало особено на Запад, дето трябвало сега да се мисионерствува, не давали и дума да се проговори за въвеждане на нов богослужебен език. Вярно е, в източната църква унаследените традиции от древността били още живи. Тук от край време се допусkali националните езици в църквата. В това отношение източната църква следвала примера на древната църква, която считала, в духа на ап. Павловото благовестие (Рим.10:12), всички народи за равни пред Бога, поради което и богослужението както и превеждането на словото Божие на говоримите езици се смятало за нещо нормално. Незаличим бил в паметта на византийската църква и примерът на великия св. Йоан Златоуст, който имал голямата грижа за разпространение на християнството сред готите, като създавал за тази цел

кадри от готски монаси и епископи, допускат в Цариград да се проповядва на готски език, поощрявал готското богослужение и превода на Св.Писание на готски език. (8)

Но сега положението се променило. И във Византия имало триезичие, а освен него и силен политически стремеж за постепенно асимилиране на близките славяни. Да се създаде за тях грамотност, би означавало да се попречи на осъществяването на държавната политика. А да се оставят славяните без грамотност, би значело да се изложат на опасността да изпаднат в еретичество. Тук е била голямата мъчнотия, която е трябвало да се преодолее.

За св. Константин Философ, който носел в душата си светлата ревност на Златоустия проповедник и влагал апостолски жар в своето християнизаторско дело, са били, въпреки господстващото триезично заблуждение и въпреки асимилаторските домогвания на политиците, немислими и богослужба, и молитва на неразбран за славяните език. ховек със жива вяра, с будна съвест и с топло чувство към славяните, тия прости и непросветени люде, за които до тогава “никой не бил се погрижил”, както съчувствено се говори за тях в Методиевото житие (ЖМ, гл.ІІ, с.86), великият солунчанин е бил решен на всяка цена, даже с риска да си навлече омразата и на Цариград, и на Рим, да въведе славянската писменост. Все пак, в интереса на своето дело, той гледал да го осъществява мъдро и тактично, без сътресения. Ето защо, когато му предложили да отиде в Моравия, той, виждайки в това намеса на Провидението за успешно провеждане на плана си, казал, че ще отиде там, ако моравците имат букви на своя език. След като царят забелязал, че нито дядо му, нито баща му, нито мнозина други, които са търсили да открият подобно нещо, не са могли, че и той също така не е в състояние да направи това, философът отговорил умно, че в такъв случай той не ще може да изпълни възлаганата му задача, понеже, както е невъзможно и безполезно да се пише беседа на вода, тъй е безполезно и да се проповядват на неукния славянски народ божествените догмати, ако те не бъдат записани на разбран за славяните език с техни букви. Иначе лесно ще се изопачи православното учение, за което нещо той не може да поеме отговорност. Той не желае да си навлече еретическо име! Тогава императорът и Варда, някак естествено доведени от философа до вътрешно съгласие с него, сами предложили на Константина да състави славянска азбука. “Ако ти пожелаеш, Бог може да ти даде това, — рекли му те — понеже Бог дава на всички, които без съмнение Го молят, и отваря на хлопашите”(Лука 11:9).

Тактът на философа довел до победа. Мисионерът досетливо употребил аргумента на православието срещу триезичието. Православието — все едно че казал той — може да се проповядва и запази навеки сред непросветените славяни тъкмо чрез въвеждане на славянския език в богослужението и чрез създаването на славянски книги. А триезичеството, обратното, закриляйки невежеството и непросветеността, може да отклонява от православието. Аргументът на православието, скъпо тогава за Византия, бил най-силното оръжие в ръцете на мисионера. Той изиграл решителната роля. Никой в Цариград не можел да се съмнява в православието на Константина, приятеля на ултраправославния Фотий и царския пратеник при сарацини и хазари за защита на православната вяра! Затова и императорът му гласувал пълно доверие и му разрешил да създаде писменост за моравските славяни. Колкото пък до асимилаторските намерения спрямо близките славяни, византийският двор не виждал опасност за политиката си от въвеждане на славянско богослужение сред далечните славяни. Напротив, в това той съзирал изгода за себе си, понеже си спечелвал в лицето на моравците добри съюзници срещу българите, а и придобивал в Моравия православни приятели срещу властолюбивите домогвания на Рим.

На св. Константина тъкмо това и трябвало — да получи царско разрешение на отдавна замисленото и започнато дело. С молитва и прилежание, в което, според житиеписеца, участвували и негови верни сътрудници, той в уединение заработил над славянските писмена. Житиеписецът представя това като бързо осъществен факт. Той съзнателно не разказва подробно, как, кога и при какви обстоятелства е станало всичко това, за да не се придаде на смелото дело на философа отгънка на конспирация срещу византийската власт. Та нали в полза на немирните съседи — българските славяни — били измислени славянските букви! Затова, ползувайки се от благоприятното обстоятелство — пратеничеството на Ростислава — житиеписецът изобразил св. Кирила като такъв, който създал славянската писменост, макар и по своя идея, но не като че ли напълно по своя инициатива, за да не падне върху него и привържениците му вината на неприятното за Византия новаторство. Императорът е онзи, който подканва философа да създаде въпросните букви!

Спечеленото благоволение за създаването на славянската писменост развързало ръцете на философа. Оттук нататък той можел да действа вече по-спокойно, осигурил гърба си поне откъм византийска страна.

През 863 г. двамата свети братя, придружени от някои свои ученици — помощници, безспорно славяни, напълно единомислени с тях, тръгнали за Моравия. Те носели на Ростислава писмо от Михаила III, а на моравските славяни — безценния дар на славянската писменост, въплътена в първите преводи: Изборното Евангелие, Апостола и Псалтира (ЖМ, гл.15, с.95.) При всичката си богоозареност и талантливост бележитите славянски първоучители едва ли са могли да видят необхватното величие на този исторически момент, когато чрез техния смел подвиг бил запален факелът на славянската просвета в Моравия. Оттук светлината на славянската азбука имала да огрее в близко бъдеще многомилionenните славяни, пръснати по цяла Източна Европа от южните ѝ морета до далечния север, и да обогати света с една нова сияйна книжовност.

Ростислав, според житието, приел в своята столица (за каквато се сочи Велеград) с големи почести новодошлите просветители, събрал младежи и им ги поверил, за да бъдат обучавани. Между учениците на свв.братя имало може би и по-зрели мъже, които трябвало след завършване на обучението веднага да бъдат ръкополагани за свещенослужители.

Великите солунци се отдали на упорита работа. Прославеният магнаурски професор се превърнал в първоначален преподавател на най-елементарни знания! Вместо да се занимава с дълбока философия и с високо богословие, той взел да учи възпитаниците си на азбуката! Но в тая на вид най-обикновена обстановка на учителствуване имало нещо необикновено, нещо ново и величаво! Преподаването се водело на славянски език, който до сега нямал ни учител, ни книги! Тук се преподавала за първи път славянска граматика. Съвсем невежествени хора се въвеждали в тайните на писмеността! За първи път се отваряла дума за славянска фонетика, морфология, синтаксис! Тук се разоравала с небивала енергия и апостолска себеотдайност целината на бъдещата славянска култура, на която е бил определен от Провидението дълговечен живот и непрекъснат исторически възход, за да стигне до върхове, които да смят света!

Светите братя не се задоволили с учителствуване. Покрай преподаване на славянска граматика и писменост, те запознавали учениците си всестранно с истините на вярата и продължавали в свободното си от преподавателски задължения време книжовното си дело, като постепенно превели на славянски целия църковен чин, утренията, часовете, вечернята,

повечерието и св. Литургия. В Моравия за пръв път взело да се извършва богослужението на славянски език. За новопокръстените моравци това било небесно откровение, божествен дар! Кротостта, жертвената любов и високата евангелска добродетелност на учителите пленявали, завладявали, въодушевявали. Неуките славяни, глухи за немската проповед, прочули! Новопокръстените, неми пред латинските меси, проговорили!(Ис.35:5) (ЖК, гл.XV, с.59).

Св.Константин проявил и тук, както сред сарацини и хазари, апостолския си темперамент. Заедно със своя благословен брат той взел да обикаля градове, паланки и села, проповядвал Евангелието и подканвал некръстените още да се кръстят. (9) Тъй минали в неуморен, скромн, всеотдаен и благодатен труд няколко години. През този творчески и високо напрегнат период, представляващ един от най-величавите епизоди във всемирната история, се поставили трайните основи на славянската писменост, църква и култура. Навред в Моравия пламнали огньовете на просвещението: и в замъците на знатните князе и старейшини, и в малките къщички на простите граждани. Изграждало се невиджано дело! Организирано се славянско богослужение! Въвеждали се славянски свещени и богослужебни книги! Бог се славел на считаната до скоро за варварска славянска реч!

Ако вземем под внимание простия факт, че западните народи в това време не могли дори и да мечтаят за своя писменост, за национално просвещение и за богослужение на народен език, ще оценим по достойнство великото дело на славянските първоучители. Те изпреварили с векове пробуждането на Запада.

Бележки

1. Вж. Горский, А. В. Жития свв. Кирилла и Мефодия. — В: Кирилло-Мефодиевский сборник, М. 1865, с.35, заб. 33; Куев, К. Черноризец Храбър. С., 1967, с.75.
2. Вж. Италианската легенда, 7. Милев, А. Жития на св.Климент Охридски, С., 1961, с.149.
- 3.Голубинский, Е. Пос.съч., сс. 203-204; Мальшевский, И. Пос.съч., с. 90 и следв.
4. Георгиев, Ем. Кирил и Методий и развитието на българската култура. Вж. сборника Хиляда и сто години слав. писменост, с. 28.
5. Балан, А. Т. Кирил и Методий, св. II, с. 116.
6. Вж. Ангелов, Д. Кирил и Методий и византийската култура и политика. — В сборника: Хиляда и сто години..., с. 58 и следв.
7. Дуйчев, Ив. Пос. съч., с. 115. Вж. също Воскресенский, Г. Пос. стат., кол. 305.
8. Св. Иоанн Златоуст. Письмо XIV к Олимпиаде, Творения, т. III, кн. II. СПб, 1897, с. 644; Письмо 194 к гофским монахам. Пак там, с. 785 и следв., вж. заб. 2; Беседа VIII, Творения, т. XII, кн. I, СПб., 1906, с. 329 и следв.
9. Вж. Мальшевский, И. Пос. съч., с. 138.

БОРБА С ТРИЕЗИЧНИЯ ПРЕДРАЗСЪДЪК

За своето нечувано нововъведение свв.братя трябвало да претърпят тежки изпитания. Въстанали срещу тях латино-немските епископи и свещеници. Като гледали, как се откъсват от тяхното влияние народните маси, и как пресъхват постепенно потоците от доходи, западните духовници взели да нападнат смелите славянски апостоли с тежкото обвинение в богопротивно новаторство. Ако би било угодно Богу това дело — казвали те —, Той би направил така, че всички хора още от самото начало да Го славят със свои писмена, извършвайки богослужението на народен език. Техният лозунг бил: само на три езика можело да се слави Бог — на еврейски, гръцки и латински.

Св.Константин виждал всичката неправота на противниците си и, окайвайки тяхната непросветеност, със силни доводи от словото Божие отбивал всяка тяхна атака. Какви са били тия доводи, житиеписецът, за съжаление, не съобщава. Той се задоволява само да каже, че ревностният мисионер наричал враговете на славянското просвещение триезичници и пилатисти. В последната дума се проявила особено ярко полемическата изобретателност на св. Кирила. Защото с нея той окачествявал триезичниците като подражатели на езичника Пилата. Триезичниците са достойни за оплакване — искал да каже той, — щом забрана си да се слави Бог на разни езици основават върху довода, че Пилатовият надпис на Христовия кръст: “Иисус Назорей, Цар юдейски” бил написан на еврейски, гръцки и латински. Защото този надпис бил ругателен. Авторът му бил враг на Христа. От такива ли врагове трябва да се ръководят Христовите служители, за да забраняват славенето на Бога на разни езици! Срещу Пилатовия пример пред богоозарения поглед на философа стояло дивното събитие на новозаветната Петдесетница, когато Сам Св.Дух санкционирал от небето прославянето на Бога на разни езици!

Константин Философ се борел с враговете си както Давид с иноплеменниците. Умеейки да води диспути, той така объркал опонентите си, че от нападнат се превърнал в нападател и взел да ги изобличава за суеверията и разните езически обичаи, които се ширели в Моравия пред техните очи. Особено се застъпил светият мисионер за жените, онеправдани от грубото отношение към тях на съпрузите ми и изпъждани от последните чрез своеволни разводи. Защищавайки светостта на брака, той напомнял думите на Писанието: “Никой да не постъпва вероломно с жената на младините си. Ако от омраза я напуснеш, казва Господ Бог Израилев, безчестие ще покрие дрехата ти” (Мал. 2:15-16). В обосновката му имало и не малко цитати и от Новия Завет (Мат.5:32; 19:6). Отличният познавач на словото Божие намирал в него стрели срещу всяка заблуда.

След четиридесет месеца светите братя, придружени от няколко свои най-подготвени ученици, между които пръв е бил безспорно Климент, бъдещият Охридски светител, заминали за Венеция, дето се надявали да измолят от Венецианския митрополит да ръкоположи някои от последните в духовен сан за нуждите на Моравската църква. По пътя те се отбили в Панония при княз Коцел и отседнали в столицата му Мосбург край езерото Блатно (сега Балатон в Унгария). Коцел, който бил добре осведомен за тяхното дело в Моравия, пожелал по-отблизо да се запознае със славянските книги, научил се сам да чете и им поверил 50 души за обучение. Преди свв.братя да си тръгнат, той им предложил богати дарове, но св. Константин не взел ни злато, ни сребро, а помолил Коцеля, както преди това бил помолил Ростислава, да освободи намиращите се у него пленници, вероятно български славяни, воювали срещу Моравия и

Панония като съюзници на немците. Не е ли проявил с това славянският мисионер своето славянобългарско чувство? Около 900 неволници били пуснати на свобода. (ЖК, гл.XV, с.60.)

Във Венеция, против очакванията си, свв.братя били посрещнати много недружелюбно. Вестта за тяхната славянизаторска дейност в Моравия ги изпреварила. Вместо да получат желаните ръкоположения за учениците си, свв.братя трябвало да отговарят за своята дейност. Според сполучливия и картинен израз на житиеписеца, латинските епископи, свещеници и черноризци се нахвърляли на св. Константина като врани на сокол и го запитали как е дръзнал да превежда богослужебните книги на славянски език — нещо, което не са сторили нито апостолите, нито римският папа, нито Григорий Богослов, ни Иероним, ни Августин. Венецианското духовенство не осъждало св. Константина за проповядване словото Божие на народен език, нещо, което съгласно решението на поменатите от нас по-горе западни събори се допускало. Те атакували въвеждането на славянския език като богослужебен, когато според тях богослуженията могли да се извършват само на гръцки, латински и еврейски.

Отговорът на философа бил съкрушителен. Той обхващал и теорията и практиката на древната Христова църква. Още в увода на своята защитна реч пред триезичниците просветителят на славяните поставил като основа на своите доказателства Св.Писание, чийто непререкаем авторитет противниците му не могли да отрекат. Според словото Божие, всички народи могат да славят Бога на свой език. Защото Бог праща дъжд, слънце и вятър на всички еднакво (Мат. 5:45). Минавайки от спокойния тон на обективното изложение към разгорещения език на полемиста и, изпълнен с възмущение, св. Константин извикал: “Как не се срамувате да допускате само три езика, а другите народи и племена да оставяте да бъдат слепи и глухи?!”. Навлизайки в съществената част на своето слово — доказателствената, — славянският мисионер започнал с доводи из областта на църковната практика. Той си послужил досетливо с необоримото доказателство на историята: “Ние знаем много народи, които имат писменост (книги №мэюще) и служат литургия Богу (Бог№ слав№ въздающе) на своя език. Такива са арменците, персите, авазгите, иверците (грузинците), сугдите, готите, обрите (аварите), тирсите, хазарите, арабите, египтяните, сурите (сирийците) и мн.др.”.

Прав ли е бил славянският философ в споменаването на всички тия народи като имащи своя писменост и свой богослужебен език? Проф. Ив. Дуйчев, след като е направил обстояни и добросъвестни научни справки, намира историческо оправдание за споменаването им, и окачествява св. Кириловото твърдение като основателно. Измежду всички изброени народи, според проф. Дуйчев, не са открити достатъчно исторически данни само за три народа: сугдите, аварите и хазарите. “Но преди да бъде набеден Константин във фалшификация на историческите факти, — казва той — нека поразмислим върху недостатъчността на нашата информираност в сравнение с тая на един учен от IX век, който в други случаи заслужава пълно доверие. Тогава, вместо да се поставят под съмнение неговите твърдения по този пункт, по-уместно би било да се изкаже съжаление относно нашата недостатъчна осведоменост за споменатите народи”. (1)

По-нататък св. Константин минава от практическите доказателства към теоретическите. Той привежда множество подходящи цитати из Св.Писание, което показва за лишен път, колко добре го е владеел. След като напомня прекрасните думи на псалмопевеца — цялата земя да пее на Господа (Пс. 95:1; 97:1,4; 65:4), всички народи да Го хвалят и всички племена да Го прославят (Пс.116:1), той накратко цитирал евангелския текст, че на всички (без разлика на народност), които приели Христа, е дадена възможност да станат чеда Божии (Иоан.1:12) и особено подчертава последния завет на Спасителя: “Идете, научете всички народи”

(Мат.28:19), като много уместно цитира от последната глава на Св. Евангелие от Марко думите: “ще говорят нови езици” (16:17). В потока от цитати той изведнъж пак пламва от свещена ревност и с риск да си навлече смъртната омраза на лъжебратята им превежда изобличителните думи на Богочовека: “Горко вам, книжници и фарисеи, лицемери, задето затваряте царството небесно пред хората; защото нито вие влизате, нито влизащите пускате да влязат” (Мат.23:13). Най-сетне той завършва с думите на св. ап. Павла, че говоренето на непознати езици не ползва църквата нито служи за назидание, а е говорене на вятъра, че е за предпочитане да се кажат в църква пет думи разбрани, за да се поучат и други, отколкото хиляди думи на език непознат (1 Кор. 14:5-40).

С такива и с много още други доводи той посрамил противниците си и така ги напуснал. За светите братя не оставало друго освен да потърсят защитата на Рим.

В РИМ

Папа Николай I (858-867), най-амбициозният защитник на папското главенство и ожесточен противник на Фотия, бил чувал за двамата славянски апостоли в Моравия и решил да ги повика в Рим, за да се запознае по-отблизо с тяхното славянизаторско дело, та, ако може да ги използва за свои цели. Този голям църковен политик знаел, че централизаторските стремежи на Рим не могат да се осъществят, ако се измести латинският език в богослужението от националните езици, понеже те непременно биха съдействували за събуждането на изострено национално чувство, което би създавало желание за образуването на народни църкви. Затова в душата си той не е могъл да бъде за отменяването на латинския език като богослужебен сред християните на Запада и за въвеждането на славянско богослужение. Но като виждал, че Византия разширявала влиянието си в Моравия чрез изпращането там на славянски мисионери и славянски книги, той не искал да загуби симпатиите на моравските славяни чрез грубо забраняване на славянското богослужение и затова, като голям дипломат, решил да пожертвува за малко време латинския език в Моравия, за да спечели моравците, а чрез тях и всички славяни. Той може би е мислил да организира чрез Константина грандиозна мисия за обръщане към римското християнство тънещите още в езичество огромни славянски маси, използвайки славянското богослужение. Колкото пък за опасността, да не би чрез славянските книги да се образуват откъснати от латинския Рим национални църкви, Николай I ще е смятал, че впоследствие, при промяна на обстоятелствата, славянският език като богослужебен лесно можел да бъде запретен. (1)

Николай не дочакал идването на славянските апостоли в Рим, защото умрял на 13 ноември 867 г. Негов приемник бил Адриан II (867-872). Той се стараел да продължи политиката на знаменития си предшественик. Не е било леко за него, по-слабохарактерния в сравнение с Николая, да ръководи църковните дела, толкова повече, че през неговото светителствуване имало много църковно-политически неуредици и мъчнотии както вътрешни, тъй и външни. Отношенията между него и Людовик II, воюващ в южна Италия против сарацините, били твърде натегнати по ред причини. Новопокръстената България все повече се откъсвала от Рим и се ориентирала към Византия. Ростислав взел да надига глава и да се засилва политически. Папата с основание се боял, че този княз, който в 862 г. се обърнал към Византия и получил от там мисионери, можел да се откъсне окончателно от Рим и да се ориентира към Цариград.

При такива благоприятни за славянските книги политически обстоятелства свв.братя се запътили за Рим. След горчивите си преживявания в Моравия и Венеция, причинени от

фанатизма на латинското духовенство, те не могли да предвидят как ще бъдат посрещнати във вечния град. Дълго ще да е мислил св. Константин Философ, какво да направи, за да осигури успеха на своето свето, дело, което му е било по-скъпо от живота. Компромиси с вярата били немислими за него. Той не можел да приеме нито учението за изхождането на Св.Дух и от Сина (Filioque), което римските мисионери от 866 г. вече усърдно насаждали в България и което Цариградският събор от 867 г. под председателството на св. Фотий осъдил, нито учението за главенството на римския епископ и за неговата неограничена власт над цялата Христова църква, нито другите римо-католически нововъведения. Св.Константин е знаел за грандиозния двубой между двамата първи църковни орли — Фотий и Николай, — и сърцето му ще да се е свивало от болка и от недоумяващо очакване какво ще намери в Рим: съчувствие или осъждане.

Тогава неговата мъдрост родила идеята — да използва за доброто на своето дело мощите на св. Климент Римски, които той открил през време на Хазарската си мисия и сега носел със себе си. Всякога св. мощи на велики Божии угодници са извиквали в Христовата църква голяма почит. Но особено през средните векове придобиването на св. мощи се считало за дар от небето и за благоволение Божие към християните и града, дето те са били донасяни на съхранение. Естествено е, че особено уважение се е отдавало и на онези, чрез които св. мощи били откривани. Св.Константин се стремял, като омекоти чрез дара на св. мощи атмосферата в Рим, да измоли ръкоположение за своите ученици и да се добере, най-главното, до признание на славянските книги от папата. Неговият план успял.

Както четем в житието му, Адриан II, като чул какво съкровище носи в Рим многоизвестният вече славянски апостол, излязъл с духовенството и с цялото гражданство извън града да посрещне в тържествена процесия свещените останки на св. Климента. При пеенето на църковни песни и горенето на безбройно множество свещи св. мощи били внесени в града. Бог извършил, според житиеписеца, в тоя ден преславни чудеса.

Папата се отнесъл много благосклонно към свв.брата. Не толкова поради съчувствие към великото просветително дело сред славяните, колкото по църковно-политически съображения приемникът на Николая и на неговата политика одобрил славянските богослужебни книги и ги положил в църквата “Св. Мария”. По тези книги тук се отслужила св. Литургия. Първата и най-върховна цел на мисионера била постигната. Триезичниците не могли вече да пречат да се проповядва и служи на славянски. И втората цел била осъществена. Папата наредил епископите Формоза и Гондрих (Гаудерик) да ръкоположат славянските ученици доведени от светите братя — едни за свещеници, а други за анагности (ЖМ, гл. VI, с. 89). В три последователни дни се служило на славянски език в храмовете на св. Петра, на св. Петронила и на св. Андрея. След това извършена била славянска св. Литургия и над гроба на великия апостол на езичниците — св. Павел, в която взели участие епископ Арсений, един от седемте главни епископи, т.е. кардинали, и знаменитият Анастасий Библиотекар.

Всички тия исторически имена, поменати в житието на св. Кирила: Формоза еп. Портуански, който 868 г. се бил вече върнал в Рим след неуспешната си мисия в България, кардинал Арсений, известен в църковната история като епископ Ортински, Анастасий Библиотекар, познат нам от предишните глави, и Гаудерик, еп. Велетрийски, свидетелствуват за историческата достоверност на разказаното от житиеписеца относно обстоятелствата по пребиваването на свв.брата в

Рим. Някои учени даже уточняват хронологията на историческите събития от онова време въз основа на разглежданата от нас историческа податка. Житието споменава безупречно вярно и наименованията на разните известни тогава и споменавани в други паметници от онова време църкви в Рим, дето се отслужили славянски литургии, което показва, че авторът му е бил съвременник и съучастник на събитието. (2)

Като имаме предвид гъвкавостта на римската политика, благоприятността на стеклите се исторически обстоятелства и домогванията на папата чрез разрешаване на славянското богослужение да спечели славяните, — можем да се отнесем с доверие към съобщеното в Панонските жития папско одобрение и благословение на славянските книги.

Свети Константин въздавал Богу непрестанна благодарност за успеха на делото си. Знатните римляни взели да го посещават и да беседват с него. Той ги учудвал със знанията и добродетелите си. Според Методиевото житие, не всички обаче били разположени добре към солунците. И тук се намерили клирици, които, споделяйки триезичната заблуда, отхвърляли славянското богослужение. Папата осъдил триезичниците и защитил свв.братя. Последните преживяли в Рим около една година. Това време, според предположението на Балан, те “ще да са прекарвали в различни гласежи на работата, заради която се тъкмил да ги използва папският престол”. (3)

Въпреки че са били в центъра на римо-католицизма, светите братя оставали абсолютно верни на православното си изповедание. Отиването им в Рим не означавало някакво съгласие с учението за папското главенство, което толкова енергично прокарвал властолюбивият Николай I, нито означавало скъсване с патриарха Фотия поради различия с него по въпроса за единството на Христовата църква, както това се е твърдяло в миналото, а и днес, след II Ватикански събор, се твърди от някои римокатолици. (4) За защита на славянското богослужение, въведено в Моравия, те трябвало да отидат не в Цариград, а тъкмо в Рим, тъй като Моравската епархия била в обсега на обширния римски диоцез.

За тях нямало пречки да общуват с Рим, защото по онова време — в IX в. — още не били скъсани отношенията между източната и западната църкви. Това станало два века — по-късно — в злополучната 1054 г. Сега все още царувало взаимно зачитане. От време на време се състояли съвместни събор, например Цариградският събор от 869-870 г., считан на Запад за VIII Вселенски, също Цариградският събор от 879-880 г., на който Фотий бил признат за законен патриарх от страна на папа Йоан VIII и др. При всички различия, причинени от промъкнали се в западната църква нововъведения, имало между нея и източната литургическо общение. Тия обстоятелства давали право на славянските апостоли да се обръщат към папата за съдействие по въпроси, отнасящи се към литургичния живот на Моравската църква. Административното им сношение с Рим не ги откъсвало от вътрешната им свързаност с Византия, чиито пратеници те всякога се чувствували. Те държали за православието, в което били възпитани от детинство и на което посветили живота си.

Когато те се намирали вече в Рим, през юни или юли 868 г., пристигнали от Цариград официални вестии, че Фотий, противникът на папа Николай I и избличителят на учението за изхождането на Св.Дух и от Сина (Filioque) е свален и на негово място е възстановен бившият патриарх Игнатий, известен със своето раболепно отношение към папата. Светите братя Константин и Методий, ако не държали строго за православието, могли под влияние на новосъздаденото положение — в угода на папата и заради успеха на своето дело — да направят известни компромиси с вярата, да се подчинят безусловно на папата и да признаят Filioque.

Вместо това те съставили тъкмо в Рим, за утвърждаване на учениците си в православието, своето знаменито “Написанѣ о правѣ вѣрѣ”, продиктувано от болния св. Константин Философ и подписано от св. Методий. В това прекрасно, стегнато, стройно изложение на вярата, наситено с тънък усет за православните догмати, издаващо изумителна осведоменост, издържано открай докрай в безупречно православие и светоотеческо виждане на вероизповедните проблеми и изобличаващо всички дотогавашни по-главни ереси, ето какво четем за изхождането на Св. Дух: “(Вѣрѣмъ) и въ ѿдѣнь дхъ стыѣ, ѣсходѣщъ ѿ бга вца ѿдѣнаго, ѣ съ вцемъ и сномъ бгословѣмыѣ же ѣ славѣмыѣ яко съестественыма и съ нѣма прѣбываѣ” (5) Това означава: “(Вярвам) и в един Св.Дух, Който изхожда само от Бога Отца и е богословен (т.е. нарича се Бог) и славен с Отца и Сина като съестествени и Който с Тях пребъдва”.

Известно е отношението на западната църква от това време към въпроса за Filioque. Западните духовници в България от 866 г. разпространявали четенето на Символа на вярата с прибавката Filioque. Папа Николай I силно покровителствувал това учение, и само патриарх Фотий го изобличавал като лъжеучение. В бележитото си окръжно послание до Александрийския патриарх и до другите източни патриарси, (6) той посочил твърде енергично богословската несъстоятелност на доктрината, известна под името Filioque. Разгневен от това, папа Николай “написал на реймския архиепископ Хинкмар и на други епископи от Галия да се постараят с всички сили да докажат на гърците изхождането на Св.Дух и от Сина”. (7) Това разпореждане на силния папа не можело да не бъде известно на св. Константина Философа. Ала той не го е взел под внимание при съставяне на бележитото си “Написанѣ о правѣ вѣрѣ”, а тъкмо напротив, заострено изповеднически изразил убеждението си, че Св. Дух изхожда само от Отца. Знае се, че тази прочута формула (вж. с.77), която по-късно ще защитава с такава свещена ревност на Флорентинския събор (1439 г.) св. Марк Ефески, е изказана за първи път от св. Фотия и изкована от него като оръжие против Filioque. Св.Константин Философ, който “бил запознат... с богословските трудове на патриарх Фотий”, (8) я възприел и ето, дръзновено я изповядал в Рим пред самия папа! По-голямо доказателство от това за верността на св. Константина Философа и неговия единомислен брат към св. Православие не може да има.

Гъвкавият в политиката си Рим е търпял това положение и не се впуснал в спорове със св. Константина, понеже искал чрез неговата мисионерска дейност да привързва славяните (и покръстени, и още непокръстени) към римския престол. Но това не му се удало.

Св.Константин, който след Хазарската мисия почувствувал голяма умора и взел да боледува често и който болен фактически тръгнал за Моравия, не издържал голямото напрежение и денонощни трудове, паднал на легло в Рим и проболедувал, както казва житието му, “много дни”. В тези негови страдания, когато той бил далече от родината и от мястото на своята мисионерска дейност, Бог му пратил небесна утеха. Той имал някакво дивно видение, вследствие на което сърцето му се изпълнило с необикновена радост, така че сред болките си той започнал да пее псаломския стих: “Зарадвах се, когато ми казаха: да идем в дома Господен” (Пс.121:1). Предупреден чрез небесното посещение за близкия си край, който ще го въведе във вечния дом Господен, той се облякъл в хубави дрехи и целия ден прекарал в духовно веселие, като казвал: “От сега вече не съм служител ни на царя, ни на другиго някого на земята, но само на Бога Вседържителя”. С тези думи той подчертал, че до сега все се чувствувал като царски служител, т.е. като пратеник на византийския император и свързан с неговата църковно-държавна политика. След като заявил, че отсега нататък ще бъде служител само на Бога, той изрекъл следния бележит афоризъм, достоен за философския ум: “Не бях, бидох и съм во веки. Амин”. С това изповядал, че, след като е бил приведен от небитие в битие (не бях) и след като е живял известно време на земята (бидох), оттук нататък ще бъде безсмъртен во веки. Не

познаваме по-сбито изповядване на истината за човешкото временно битие и вечно безсмъртие от това. Св. Константин станал двойно безсмъртен: и в онтологичен, т.е. в религиозно-християнски смисъл — чрез дивните си апостолски подвизи, които му донесли венеца на правдата (2 Тим.4:8) и го въвели в радостната вечност, и в културно-исторически смисъл — чрез издигането му до сияйната слава на безсмъртен всеславянски просветител.

На другия ден философът приел пълно монашеско пострижение (велика схима), при което му било даден името Кирил (9). Безмълвен и молитвено вглъбен, той, пропътувалият много земи мисионер, се готвел в продължение на 50 дена за последното си пътешествие — този път не мисионерско, а небесно.

Предсмъртната му молитва била произнесена със сълзи на очи и с издигнати към Бога ръце. Той се молел да бъде опазено повереното му стадо от безбожната злоба на езичниците, хулещи Господа, да се затрие триезичната ерес, да се разрасне Христовата църква и да се дойде до единомислие на вярващите в истинската вяра на православното изповедание. Накрай благодарил на Бога, задето го удостоил, колкото и недостоен, да проповядва Евангелието и предал цялото си дело в Божиите ръце. После се обърнал към св. Methodия със следните трогателни думи: “Ние с тебе бяхме като два вола, които теглят една бразда; аз падам на браздата и свършвам своя ден. Знаем, ти обичаш много своята планина (Олимп). Но заради планината недей оставя своето учителствуване! чрез него повече можеш да се спасиш!” (ЖМ, гл.VII, с. 89). Тъй и на смъртния си одър св. Кирил продължавал да мисли за духовното просвещаване на еднокръвните славяни.

След като целунал всички със свето лобзание, умиращият рекъл: “Благословен да бъде Бог, Който не ни остави да станем плячка на невидимите наши врагове, но строши тяхната клопка и ни избави от тлението”. С тия думи издъхнал на 14 февруари 869 г., бидейки 42 годишен. Погребан бил с големи почести, с каквито се погребват само папите, ала не в папската гробница, намираща се в църквата на св. Петра, както внушавал Адриан, а в храма на св. Климента Римски, по настояване на св. Methodия.

Бог прославил Своя угодник с чудеса, които започнали да стават на неговия гроб. (10) Виждайки това, римляните още повече взели да почитат починалия праведник. Неговото славно дело продължил великият му брат св. Methodий.

За големите си църковни заслуги като апостол на славянството св. Кирил, признат за човек със свят живот още приживе, открай време е бил тачен в Православната църква заедно със своя роден брат и неуморим сътрудник като светец. И до днес цялата Православна Църква не престава да въздава на двамата велики солунци достойна почит и хвала.

Бележки

1. Голубинский, Е. Пос.съч., сс. 188-189.
2. Вж. Балан, Ал. Т. Пос.съч., с.80; Горский, А. В. Пос.съч, с.25, заб. 24 и 25.
3. Балан, Ал. Т. Пос.съч., св. I, с. 101.
4. Софранов, Ив. Славянските апостоли във вечния град. Сп. Вяра и просвета, год. I, бр.1-2, Рим, 1968, с. 21, 15. Вж. по този въпрос също д-р архимандрит Никодим Милаш. Славянските апостоли Кирил и Methodий и истината на православието. С., 1903, с. 297 и следв.

5. Цит. по: Дюлгеров, Д. В. Рим и свв. братя Кирил и Методий, ГБФ, т. XI, 1933/34, С., с. 32.
6. Окръжно послание на патриарх Фотия, прев. митр. Симеон, Български старини, кн. V, С., 1917, се. 123-126.
7. Митр. Макарий. Православно-догматическое богословие, т. I. СПб., 1868, с. 260.
8. Ангелов, Д. Пос. стат., с. 55.
9. Милев, Ал. Жития на св. Климент Охридски. С., 1961, с. 76, заб. 1.
10. Милев, Ал. Пос. съч., сс. 76–77.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Като обглеждаме грандиозното дело на св. Кирила, неволно се питаме: Какъв титан на духа е бил той, за да може при крехкото си здраве и при късия си сравнително земен живот от 42 години да извърши толкова многобройни и възхитителни дела! Неговият духовен образ ни дава отговор на поставения въпрос. Св. Кирил е бил по природа богато надарена и цялостна личност. Някои изследвачи го считат за гениален. Имал е трезв и пъргав ум, силно въображение, чисти, пламенни чувства, твърдост на характера и несломима енергия. Със забележителната му филологическа дарба и с високите му интелектуални качества била съчетана крепка вяра в Бога, дълбоко и искрено благочестие, чистотата на сърцето и жертвена любов към непросветените люде. Той е бил по призвание роден за мисионер. Всичките си богати дарования, както и придобитите си огромни познания той поставил в услуга на ближните, които се стремил да извлече из мрачния ров на невежеството. У него нямало никакво раздвоение, никакви съмнения и колебания. Той бил монолитен, вътрешно единен човек. Затуй и делото му се оказало тъй грандиозно, тъй монолитно и трайно.

Огромно е значението на църковно-мисионерските му трудове за Църквата. Велики са заслугите му за славянството и по-частно за българския народ. Величавите му по обхват и съдържание прояви заслужават още по-задълбочени проучвания. Мисионерските му пътешествия я възкресили забравената във Византия през средновековието древна апостолска традиция за пътуване до близки и далечни страни с цел да се просвещават неповярвалите и некръстени още народи с истините на Евангелието. Неговите прения със сарацини, юдеи и езичници обогатили църквата със свежи и силни доводи в защита на Христовото учение. Методите му за доказване правотата на православната вероизповед чрез притчи и примери, чрез обилни цитати от Стария и Новия Завет и чрез доводи на здравия разум остават класически в богословието. Неговата твърда борба срещу триезичното заблуждение и днес буди възхита. Като си представим, че триезичието по времето на св. Кирила се проповядвало от най-високи и отговорни църковни катедри и владеело умовете на всички почти люде, ще се почудим на мъжеството на славянския апостол да излезе един срещу всички. Със своя смел и вдъхновен замах — да въведе славянския език като богослужебен — той отворил нова страница в историята на културна Европа, дал могъщ тласък за развитието на славянските племена и оставил пример за подражание на неславянските народи.

Неговото пророческо прозрение в бъдещето най-силно проличава в грандиозното му дело — изнамирането на славянската азбука, с което той запалил неугасващи огньове на просветата по целия славянски свят. На създадената от него славянска писменост се дължи издигането на хиляди храмове, изграждането на безбройни манастири и основаването на множество училища

из славянските земи. Той е виновникът за опазването на славянството от културно претопяване и народностно обезличаване. Негово косвено дело е образуването на националните славянски църкви. Защото националната писменост неминуемо е водела чрез самобитната народностна култура към национално обособяване в политическо отношение. А политическото национално обособяване довело до създаването на национални славянски църкви. В епохалното дело на св. Кирила е блеснала най-ярката утринна звезда на славянското пробуждане, за да могат след тая звезда да изгряват в културната история на славянството дивни и многобройни съзвездия от плеада други народни будители и труженици на всеславянското небе.

Житиеписецът свидетелства, че и след смъртта си св. Кирил, този човек на делото, вършел чудеса. Но най-великото чудо, което той извършил и за което с хиляди уста свидетелства културната история на славянските народи, е това, — че той е отворил чрез изнамерената от него азбука очите на милиони и милиони слепци, давайки им зрението на грамотността. Мисионерите се появяват, работят и слизат от сцената на живота, за да изчезнат зад завесата на отвъдното. А св. Кирил и след като слезе от сцената на земния живот и се прибра при Бога, продължава да мисионерства сред славяните чрез създадената от него писменост от поколение на поколение и ще мисионерства до века.

Затова и неувяхващите венци на благодарността всякога ще красят неговия сияен лик наред с лика на благословения му брат св. Методий.

Съдържание

© 2001—2005. Православна беседа. Части от четивата могат да се цитират при посочване на адреса на сайта (<http://pravoslavie.domainbg.com>). Цялостното преиздаване на текстове в печатно тяло или в електронен вид — само с писмено разрешение от редакцията.